

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

Bakalaura darbs

Izlīgums kriminālprocesā

11 .semestra studente

Lāsma Šnēfelde

LS09573

Zinātniskais vadītājs

M.jur., lektors Jānis Maizītis

Rīga 2010

Satura rādītājs

Satura rādītājs	1
Ievads	3
1. Izlīguma būtība kriminālprocesā	5
1.1. Izlīguma procesa dalībnieki	9
1.2. Izlīguma procesa starpnieks.....	13
2. Izlīguma procesa pamatprincipi un īstenošana kriminālprocesā Latvijā	19
3. Izlīguma tiesiskā reglamentācija un problemātika.....	24
3.1. Cietušā un apsūdzētā izlīguma forma un tās ievērošana	28
3.2. Izlīgums kā šķērslis kriminālprocesam	31
3.3. Izlīgums kā viens no pamatiem personu atbrīvošanai no kriminālatbildības.....	35
3.4. Izlīgums kā vainu mīkstinošs aptāklis.....	41
4. Izlīguma īstenotājs – Valsts probācijas dienests.....	44
Kopsavilkums	52
Annotation	55
Izmantotās literatūras un juridisko aktu saraksts.....	56
Pielikumi	59

Ievads

Konflikti, tāpat kā to risināšana nenotiek izolēti no ikdienas dzīves. Konfliktā vienmēr būs vismaz divas iesaistītās puses. Konflikta arisinājums būs atkarīgs nevis no konflikta būtības, bet gan no tajā iesaistītajām personām, kā katrs indivīds izturas attiecībā uz savu konfliktu un kā viņš ar to tiek galā. Konflikta pārvarēšanas mērķis ir iesaistītajām pusēm gūt apmierinājumu pārvarot problēmas un nesaskaņas, kas ir dabiskas cilvēku savstarpējās attiecībās.

Daudziem cilvēkiem ir grūti konfliktus pārvarēt produktīvi. No vienas puse, tas atkarīgs no viņu attieksmes pret konfliktu pārvarēšanu. Grūtības ir saistītas ne tikai ar individuālo nostāju, bet tās sakņojas pašā izskaidrošanās procesā. Cilvēki savā aizņemtībā un mirkļa emociju vadīti meklē ātru risinājumu, kur strīds tiek uzkurināts un neved pie atrisinājuma, bet gan pie pārtraukuma vai labākajā gadījumā pie pamiera. Tas parasti ilgst tikai līdz nākamajai reizei.

Latvijas krimināltiesības raksturo kriminālsodu kā noziedzīga nodarījuma negatīvās krimināltiesiskās sekas, kas normatīvajos aktos paredzētas represiju veidā attiecībā pret likumpārkāpēju. Taču ir svarīgi, ka ikviens noziedzīgs nodarījums ir ne vien pamats kriminālajai izmeklēšanai un vainīgo notiesāšanai, bet arī konflikts, kurš jāatrisina.

Konflikta izpausmes var būt visdažādākās no vienkārša sadzīviska strīda līdz pat krimināli sodāmai rīcībai. „Nodarījums ir personas konkrētas rīcības izpausme, kas objektīvi realizējas darbībā vai bezdarbības aktā, izraisot konkrētas sekas ārējā pasaulē, arī fiziska vai materiāla rakstura kaitējuma veidā. Par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts krimināllikumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.”¹

Kriminālsodāmas rīcības pamatā esošu konfliktu risina tiesa. Tas ir juridisks risinājums. Tiesa iznes spriedumu un juridiskais rezultāts pavisam noteikti izbeidz procesu, tomēr ne vienmēr strīdu, kas valda pušu starpā. Tātad tiesiskais miers nebūt nenozīmē faktisko mieru. Rodas stāvoklis, kad iespējas vērsties tiesā ir izsmeltas un juridiski strīds ir izbeigts. Pēc būtības tiesiskais miers uzskatāms par mieru veicinošu notikumu, kurā savu lomu spēlē taisnīgums. Taisnīgums ir kaut kas tāds, ko spēj pieņemt ikviens, taču ir dažādi priekšstati par to, kas ir un kas nav taisnīgs. Katram individuāli tas arī ir noteicošais, kas sniedz individuālo, faktisko miera sajūtu.

¹ **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1 daļa*. Rīga: AFS, 2007. 29.lpp.

Gan mūsu, gan citu valstu pieredze rāda, ka šādu faktisko mieru iespējams efektīvāk sasniegt balstoties uz atjaunojošā taisnīguma principu, ko saprot kā procesu kurā likumpārkāpējs, cietušais un citas ieinteresētās puses vienojas, kā likvidēt nozieguma sekas. Šāds vienošanās process notiek izlīguma ar starpnieku laikā, kurā tiek stimulēta komunikācija, lai puses tieši iesaistās konflikta risināšanā. Starpnieks ir neieinteresētā puse, taču viņam ir svarīga vidutāja loma procesā. Ja puses vienojas un noslēdz izlīgumu, tam ir nozīmīgs sociāls rezultāts. Noziedzīgā nodarījuma radītajam konfliktam būtu jābūt atrisinātam un personai, kurai tika nodarīts kaitējums, vajadzētu saņemt morālo vai materiālo, vai arī morālo un materiālo kompensāciju.

„Atjaunojošais taisnīgums atzīst ikviena sabiedrības pārstāvja tiesības iesaistīties tā konflikta noregulēšanā, ko radījis noziedzīgs nodarījums. Valsts un likumpārkāpējs vairs nav vērtējami kā „galvenie spēlētāji” kriminālprocesā. Ne tikai cietušais, bet arī jebkura cita persona var tikt atzīta par ieinteresēto pusi, turklāt tas saistīts nevis ar kaut kādām formālām procedūrām, bet tikai ar pašas personas vēlmi aktīvi piedalīties taisnīguma atjaunošanā. Valsts loma šajā procesā ir mudināt cilvēkus pēc iespējas aktīvāk piedalīties atjaunojošajā procesā, skaidrot viņiem šā procesa būtību un popularizēt šada veida risinājumu sabiedrībai.”²

Mūsu valstī izlīguma īstenošanas process ir samērā jauns un pēc vairāku gadu pieredzes nākas secināt, ka tā ieviešana notiek ļoti lēni. Praksē izlīguma process tiek pielietots skaitliski maz. Statistiskie dati liecina, ka izlīguma process nav ieņēmis nozīmīgu vietu Latvijas krimināltiesībās.

Pētāmais objekts: izlīguma process krimināltiesībās.

Izvirzītās hipotēze: tiesību normu nepilnības un sabiedrības izpratne par konfliktu risināšanu un sodīšanu, kavē izlīguma procesa pielietošanu krimināltiesībās.

Pētījuma mērķis: noskaidrot faktoros, kuri kavē izlīguma īstenošanu kriminālprocesā Latvijā.

Pētījuma uzdevumi:

1. Noskaidrot izlīguma būtību kriminālprocesā.
2. Izzināt izlīguma tiesisko reglamentāciju kriminālprocesā un izlīguma īstenošanas problemātiku.
3. Izpētīt Valsts probācijas dienesta izlīgumu realizēšanas praksi.

Pētījuma metodes: analīzes, salīdzināšanas, statistikas, intervijas.

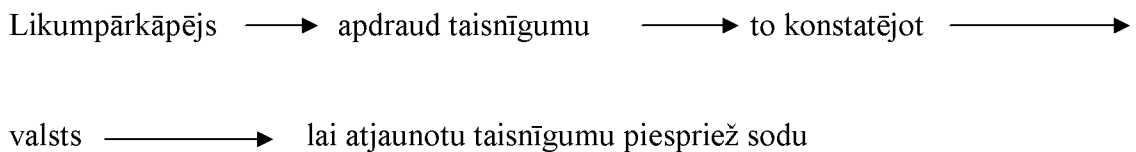
²² **Judins, A., Pelikana, K.** *Atjaunojošā justīcija nepilngadīgo noziedzības kontekstā. Baltijas valstis Eiropas dimensijas kontekstā.* 23.lpp. [atsauce 25.11.2010.]. Pieejams internetā: http://www.politika.lv/temas/tiesiska_valsts_un_korupcija/18129/

1. Izlīguma būtība kriminālprocesā

Krimināltiesībās par noziedzīgu nodarījumu personai ir jāpiespriež kriminālsods, kuru izciešot tā atmaksā par likuma neievērošanu. Krimināltiesību normām ir preventīva nozīme, taču pastāvošā krimināltiesību sistēma nevar efektīvi nodrošināt sabiedrības aizsardzību pret kaitīgiem nodarījumiem. Visā pasaulē un arī Latvijā pēdējos gados izvērtušās visai nopietnas diskusijas par sodiem, to efektivitāti. Katras sabiedrības locekļi vēlas dzīvot drošā vidē, justies pasargāti no noziedzīgiem tīkojumiem. Represīvas metodes bieži vien attālina jaunus noziedzīgus nodarījumus, tomēr nepietiekami efektīvi ietekmē cilvēkus, lai mainītu viņu attieksmi pret sabiedrību un tiesiskām prasībām.

Latvijas un vairāku citu valstu noziedzības apkarošanas problēma ir saistīta ar sabiedrības attieksmi pret noziedzīgu nodarījumu izdarītājiem. Lielākā sabiedrības daļa uztver likumpārkāpējus kā citādas, atšķirīgas būtnes, kuras jāizolē un kurām jālabojas cietumā. Šāds priekšstats, ka likumpārkāpējs ir jāizstumj no sabiedrības, iesakņojies cilvēku apziņā.

Tiek uzskatīts, ka kriminālsoda piespriešana un tā izpilde ir atjaunojošais taisnīgums:

Ilgstoši šāda shēma bija katra sabiedrības locekļa uztverē kā viņa drošības garants. Šodien arvien vairāk mēs sākam analizēt, vai ar vēlmi sodīt, mēs nostiprinām savu drošību. Pret vainīgo tiek vērsta represija soda veidā, viņš ar piespiedu līdzekļiem šo sodu izcieš, bet vai tiek atrisināts arī konflikts. Kriminālprocess paredz darbības, kurās jāiesaistās abām pusēm gan vainīgajam, gan cietušajam. Cietušajam tas sagādā neērtības un bieži vien tiesas process un vainīgā notiesāšana nenes cietušajam gandarījumu. Cietušajam netiek dota iespēja izteikt savu attieksmi un izjūtas, viņš nejūt, ka vainīgais no sirds nožēlo izdarīto. Arī materiālā ziņā cietušais bieži vien ir zaudētājs, īpaši šajos ekonomiskajos apstākļos, jo nav iespējams no notiesātā piedzīt kompensāciju par nodarīto kaitējumu. Kā varam secināt, ne visi kriminālprocesi ir vērtējami kā taisnīgumu atjaunojoši.

Atjaunojošā taisnīguma process, kurā tiek likvidētas nozieguma sekas ir izlīgums ar starpnieku. Šajā procesā likumpārkāpējs, cietušais un sabiedrības pārstāvis – starpnieks kļūst par galvenajiem kriminālprocesa dalībniekiem. Starpnieka darbības tiek vērstas uz to, lai

likumpārkāpējs apzinātos savu vainu, atļūdzinātu zaudējumus cietušajam un tiktu panākts konflikta noregulējums.

Izlīgums ir viens no krimināltiesisko attiecību noregulēšanas mehānisma elementiem, jo likumam atbilstošu izlīgumu noslēgšana var sekmēt Kriminālprocesa likuma (turpmāk - KPL) mērķa - taisnīga krimināltiesisko attiecību noregulējuma, bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē – sniegšanu. KPL izlīguma jēdziens nav definēts, taču kriminālprocesa teorijā tas tiek skaidrots kā brīvprātīga vienošanās starp noziedzīgo nodarījumu izdarījušo personu un cietušo, kurā noziedzīgā nodarījuma izdarītājs atzīst savu vainu, savukārt cietušais atzīst, ka turpmāku pretenziju pret noziedzīga nodarījuma izdarītāju viņam nav. Tas nozīmē, ka izlīgums starp cietušo un apsūdzēto atzīstams par tiesiski noslēgtu, ja: 1) tas noslēgts labprātīgi, 2) apsūdzētais atzīst savu vainu tam inkriminētajā nodarījumā, 3) cietušais atzīst, ka viņam līdz ar izlīguma noslēgšanu vairs nav nekādu pretenziju pret noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu.

Vārdnīcā izlīgums tiek apzīmēts kā miermīlīga izlīgšana. Konflikta risināšanai var būt divas formas kompromiss un konsens. „Ja kompromisa pamatā ir daļēja vienošanās, un tādējādi pastāv konflikta turpināšanās draudi, konsenss nozīmē tāda risinājuma rašanu, kas ņem vērā abas pretējās puses, nevienu no tām neiznīcinot vai nepakļaujot.” Ideālā variantā iespējams konsenss, ja to meklē abi konflikta partneri, taču ja nepastāv gatavība panākt konsensu, ir iespējams rast kompromisu.³

Salīdzinoši ar tradicionālo krimināltiesību procesu, izlīgumā nav tendence atraut konfliktu no tā dalībniekiem un uzticēt to juristiem. Izlīguma procesā konflikti nepastarpināti nonāk atpakaļ pie ieinteresētajām pusēm: cietušā un vainīgā. Arī izpratne par rezultātu ir atšķirīga. Izlīgumā nav runa par kriminālās represijas bargumu, bet gan par konflikta radīto seku likvidāciju, nodarītā kaitējuma atļūdzināšanu un pušu samierināšanu.

Katrs starppersonu konflikts, bet jo īpaši noziedzīgs nodarījums, rada traumu gan varmākam, gan cietušajam. Sabiedrībā daudziem būs jautājums, kāda trauma ir varmākam. Varmāka lielākā vai mazākā mērā izjūt kaunu. Kauns ir arī afekta stāvoklis, kuru vainīgais cenšas no sevis atstumt, jo ar to cilvēks jūtas slikti. Izlīguma procesā ir iespējams šīs sajūtas izrunāt ar otru, tas notiek individuāli starp pusēm un tas nav publiski, nav jābaidās par represijām. Savstarpējs atbalsts veicina dziedināšanu.

Rietumvalstīs izlīguma procesu dēvē par mediāciju un ar to saprot procesu, kurā upuris un likumpārkāpējs tieši un netieši sazinās savā starpā ar trešās neieinteresētās personas – vidutāja palīdzību.

³ Hofmans, R., Rotfīšere, D.B., Trosens, A. *Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007. 198 lpp.

Gan mediācijas procesā, gan izlīgumā cietušajam tiek dota iespēja paust savu attieksmi pret izdarīto un formulēt priekšlikumus, kuru izpilde palīdzētu viņam samierināties ar likumpārkāpēju, savukārt likumpārkāpējam ir iespēja akceptēt izvirzītās prasības, piedāvāt un apspriest ar cietušo citas konflikta risināšanas iespējas, vienoties par nodarītā kaitējuma novēršanu.

Izlīguma process ir vērsts uz to, lai abas puse vienotos par seku novēršanu, kuras radušās noziedzīga nodarījuma rezultātā. Nav būtiski, vai šī vienošanās ietver materiāla vai morāla rakstura kompensācijas. Galvenais, ka nodarījuma izdarītājs atzīst savu vainu un abas puses piekrīt un ir gatavas vienoties par konflikta noregulējumu.

Izlīguma process krimināltiesībās ienes jaunu tā saturu, kurā likumpārkāpējs ar nodarījumu rada kaitējumu cietušajam, sabiedrībai un sev pašam, kā arī procesā galveno lomu vairs nespēlē tikai valsts un likumpārkāpējs.

Izlīgumā svarīga ir pušu savstarpējā saskarsme un komunikācija. Process liek pusēm ieņemt aktīvu līdzdarību, nevis pasīvi ļaut kādam no malas lemt procesa iznākumu. Tiesībsargājošo iestāžu darbinieku attieksme vēl jo projām ir rezervēta pret izlīgumu, pastāv pat viedoklis, ka šādā sarunu procesā vainīgais tiek pasargāts no soda. Izlīguma procesa prakse rāda, ka tas tā nav. Būtisks izlīguma procesa aspekts ir likumpārkāpēja atbildības uzņemšanās par notikušo. Sarunu process ir psiholoģiski smags, tas liek domāt, analizēt, izdarīt secinājumus. Likumpārkāpējs nav radis meklēt savā uzvedībā cēloņu – seku sakarības. Viņš cenšas distancēties no domām par to, ko jūt cietušais, jo tā ir vienkāršāk un vieglāk.

Izlīguma procesa uzsākšana vēl negarantē pozitīvu tā iznākumu un samierināšanos. Pie negatīva iznākuma kriminālprocess turpina savu virzību un tiesa vai prokurors pieņem nolēmumu. Arī šādā situācijā uzsāktajam izlīguma procesam ir sava nozīme. Tikšanās un sarunas ietekmē likumpārkāpēju. Viņš ir spiests apdomāt savu rīcību, redzot cietušo citādā situācijā un dzirdot viņa teikto. Process nespēj pilnībā izmainīt cilvēku, taču tas liek cilvēkam domāt. Cilvēka rīcība ir atkarīga no tā kā viņš noteiktā situācijā domās un valdīs pār emocijām.

Pirmsākumi mediācijai jeb izlīguma īstenošanai meklējami senajā Ķīnā. Konfūcijs ticēja, ka brīvprātīga pušu salīgšana, nevis kādas trešās personas diktāts ir labākais strīdu risināšanas veids. Izlīgšanu senos laikos praktizēja arī Japānā un dažviet Āfrikā. Ķīniešu izcelsmes imigranti ASV uzsāka mediācijas sistēmas savās sabiedrībās. 1920.gadā ASV ebreju sabiedrība Ņujorkā arī uzsāka izmantot mediāciju.⁴

Pirmie izlīguma procesi eksperimentāli ar samierināšanās programmu (ULSP) tika organizēti Kitčenerā, Ontario štatā Kanādā 20.gadsimta 70.gadu sākumā un tos organizēja

⁴ **Balodis, J.** *Mediācija*. Rīga : Juridiskā Koledža, 2007. 120 lpp.

probācijas dienests. Dienestam izdevās pārliecināt tiesu, ka diviem jauniešiem, kas notiesāti par vandālismu, būtu jāsatiekas ar viņu pastrādātā noziedzīgā nodarījuma upuriem. Pēc tikšanās tiesnesis lika jauniešiem samaksāt upuriem restitūciju – kā nosacītas atbrīvošanas nosacījumu. Tādā veidā ULSP sākās kā uz probācijas balstīta alternatīva pēc soda piespriešanas.⁵ Šis eksperiments bija aizsākums un pamats samierināšanas programmai, kuru finansēja baznīca, valdība un dažādas sabiedrības grupas. Izveidoto programmu uzsāka praktizēt ASV 1978.gadā Indiānas štatā, un pēc tam arī visā ASV un Eiropā.

Latvijā izlīguma ieviešana vēl joprojām ir tapšanas stadijā. Latvijas puse sadarbībā ar Kanādas Starptautiskās attīstības aģentūru un Kanādas universitāšu un koledžu asociāciju ir realizējusi tiesību reformu kapacitātes palielināšanas programmu, kā ietvaros tika gūta Kanādas pieredze probācijas dienesta izveidei Latvijā. Tā laika periodā no 2001.- 2003. gadam tika likti pamati probācijas dienesta funkciju noteikšanā, kuru skaitā bija arī izlīguma īstenošana kriminālprocesā. 2004. gadā CIDA projekti beidza savu darbību Latvijā. 2005.gada 1.februārī tika parakstīta vienošanās vēstule starp Latvijas un Kanādas Ārlietu ministrijām, kas paredz palīdzības sniegšanu trešajām valstīm attīstības sadarbības politikas jomā Oficiālās attīstības palīdzības Centrāleiropā programmas (ODACE) ietvaros. Tajā atrunāts arī atbalsts Latvijas oficiālās palīdzības sniedzējiem – institūciju veidošana un kapacitātes stiprināšana, kas turpināja iesākto un lika pamatus arī izlīguma praktiskās realizēšanas uzsākšanai.

Radās problēma par procesa nosaukumu, kurš izejot no angļu valodas jēdziena mediation adaptācijas rezultātā rastos termins „mediācija”, vai būtu nepieciešams pieņemt latviskotu terminu. ES Twinning projekta „Mediācijas ieviešana Latvijā” ietvaros tika izveidota Latvija Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija, kuras mērķis bija izvērtēt jaunievestajam procesam atbilstoša nosaukuma došanu. Mediācija ir process, kas nosaka izturēšanās veidu, nevis apraksta to, kādam ir jābūt procesa rezultātam. Mediācijas Vēlamais rezultāts ir tā sauktais win-win risinājums, ar kuru abas puses ir apmierinātas un kuru tās vienprātīgi ir formulējušas. Tas ir galvenais mediācijas uzdevums – palīdzēt pusēm pašām atrast risinājumu, ar kuru tās ir apmierinātas. Mediators veic starpniecisku pakalpojumu, kurā viņš palīdz pusēm aiztāvēt to pozīcijas pašu interesēs un tai pašā laikā akceptēt un saprast otras puses vajadzības, intereses un skatījumu. Mediatora pakalpojums šai gadījumā ir palīdzība pusēm. Ir pietiekami grūti pāris vārdos pastāstīt, kas ir mediācijas process un kāds ir tās rezultāts. Vēl grūtāk ir atrast vienu vārdu, kas vienlaikus atspoguļotu gan mediācijas nozīmi, gan puslīdz izskaidrotu tās saturu. Ja mediāciju apzīmētu ar latviski saprotamu vārdu

⁵ **Bright, C.** *Victim-Offender Mediation*. Atsauce [27.10.2010.].

Pieejams: [http://www.restorativejustice.org/rj3/Introduction-Definition/Tutorial/Victim offender mediation.htm](http://www.restorativejustice.org/rj3/Introduction-Definition/Tutorial/Victim%20offender%20mediation.htm)

„starpniecība”, tad tas neaptvertu visas mediācijai raksturīgās pazīmes.⁶ Tā juridiskajā literatūrā tiek lietots termins izlīgums, taču ļoti bieži tulkotajos materiālos un zinātniskajos darbos tiek lietots arī termins mediācija.

1.1. Izlīguma procesa dalībnieki

Izlīguma procesā tieši iesaistītas ir trīs puses – likumpārkāpējs, cietušais un neitrāls vidutājs. Eiropas Padome iesaka nacionālajā likumdošanā iespēju izlīgumā piedalīties arī tulkam, ja kaitējuma nodarītājs vai cietusī persona nevar tieši sazināties valodas neprasmes dēļ.⁷ Latvijā Valsts probācijas dienesta organizētajos izlīgumos tulka piedalīšanās ir paredzēta un no dienesta tiek arī finansēta. Tulks nodrošina procesu tikai tehniski, bez tiesībām uz savu viedokli.

Diskutabls ir jautājums par advokāta iesaistīšanu izlīguma procesā. Eiropas Padome nosaka, ka izlīgumā ir jānodrošina galvenās procesuālās garantijas, īpaši pušu tiesības uz juridisko palīdzību.⁸ Šeit juridiskā palīdzība ir domāta tāda, ka tiek izskaidrota personām izlīguma būtība, procesā iesaistīto pušu tiesības un izlīguma noslēgšanas tiesiskās sekas. Tas nenozīmē, ka izlīgumā obligāta ir advokāta klātbūtne. Katrā valstī ir atšķirīga prakse. Piemēram, Norvēģijā advokāta klātbūtne ir aizliegta, citās valstīs to uzskata par nevēlamu. Savukārt Polijā likumā noteikta atļauja procesā piedalīties advokātam, bet viņš nevar pārstāvēt klientu. Arī Latvijā ir praksē pieņemts, ka pusēm tiek atļauts procesā piesaistīt advokātu, taču viņam ir atbalstītāja loma un arī līdzīgi kā Polijā viņš nevar pārstāvēt klientu.

Vērtējot līdzšinējo pieredzi izlīgumu procesu organizēšanā, varu teikt, ka advokāta piedalīšanās ienes sarunu procesā spriedzi. Sarunas dalībnieki vairs nejūtas līdzvērtīgās pozīcijās, ja kādam ir piesaistīts advokāts. Advokātiem procesā ir apgrūtināti ieņemt atbalstītāja lomu, kurā viņi nav tiesīgi iejaukties sarunā un izteikt savu viedokli. To, kad procesa dalībniekam ir nepieciešama advokāta konsultācija, nosaka procesa dalībnieks, lūdzot izlīguma procesā pārtraukumu. Gadījumos, kad advokāts to neievēro, starpniekam nākas aizrādīt advokātam vai pat procesu pārtraukt.

Arī veiktie pētījumi rāda, ka advokāta līdzdalība parasti traucē sekmīgas vienošanās panākšanu. Tas izskaidrojams ar advokātu vēlmi saglabāt savu monopolstāvokli, jo tieši pastāvošais konflikts nodrošina viņa lomu procesā un ienākumus. Nebūtu pareizi ierobežot cilvēku tiesības izmantot kvalificēta jurista palīdzību. Tomēr ir svarīgi precīzi definēt

⁶ **Trosens, A., Vanaga, Z.** Mediācija: izpratne un jēdziens latviešu valodā. *Jurista Vārds*, 25.07.2006.

⁷ *Rekomendācija 19 (99) par mediāciju krimināllietās*. Atsauce [27.10.2010.] Pieejams: <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=126>

⁸ Turpat

advokāta vai jurista lomu izlīguma procesā. Viņa galvenais uzdevums var būt izlīgšanas novērošana un klientam nesaprotamo juridisko jautājumu izskaidrošana, bet jurists nedrīkst būt personas pārstāvis, viņš nav tiesīgs izlīguma laikā rīkoties klienta vārdā, izvirzītprasības un piedāvāt izlīgšanas nosacījumus. Manuprāt, ir jāpaiet laikam, kurā advokāti iemācīsies un apzināsies savu lomu izlīguma procesā.

Piemēram, Londonas Rīdženta koledžas Psihoterapijas un psiholoģijas nodaļas pasniedzējs akreditēts mediators un zvērināts advokāts Pols Rendolfs (Paul Randolph) ir teicis: „ Advokātiem jāapgūst, ka patiesībā naudu nepelna ar garām, stieptām lietām, jo tas sadārdzina tiesību aizstāvības procesu un rada sabiedrībā nepatiku. Ja varam padarīt indivīdam saskarsmi ar tiesībām patīkamu, un efektīvu, tad sabiedrība atkal un atkal vērsīsies pie advokātiem. Taču, ja viņi zinās, ka, vērsoties pie advokātiem, viņus sagaida izmaksas vairāku gadu garumā, vilšanās, sarūgtinājums, izmisums un dusmas, viņi teiks – tas taču ir pēdējais līdzeklis! Paskatieties, cik stipri Amerikā nicina advokātus, ja gribam to panākt arī Lielbritānijā un Latvijā, tad ejams šis ceļš. Savukārt, ja vēlamies, lai advokātus ciena, lai cilvēki gaidītu, ka „tiesības” atrisinās viņu domstarpības, tad mums jānodrošina viņiem cits strīdu risināšanas veids.”⁹

Varētu rasties jautājums, vai pašam starpniekam nebūtu jābūt ar juridisku izglītību vai psihologiem, psihoterapeitiem, lai spētu veiksmīgāk palīdzēt izlīguma īstenošanā. Diemžēl, pieredze liecina, ka tieši juristiem un psihoterapeitiem tas izrādās visgrūtāk, jo abu profesiju pārstāvjiem ir jāaizmirst iepriekš apgūtais. Advokātiem ir tendence izdarīt vērtējošus spriedumus, koncentrēties uz risinājumu, rūpīgi analizēt dzirdēto, uzdot slēktus jautājumus, viņiem ir strikti plāni, ko viņi grib vai negrib uzzināt. Psihoterapeitiem vislielākās grūtības sagādā tieši tas, ka viņiem var rasties pārāk liela interese par psiholoģiskajiem aspektiem, daži tajos iestrēgst. Starpniekam ir svarīgs līdzsvars starp to, lai nepārņemtu visu savā varā, necenstos visu laiku kontrolēt situāciju, un zināmu autoritāti un spēju noturēt situāciju rāmjos. Psihoterapeiti izvairās no tā, kas šķiet tiešs, taču kautkāda mērā ir jābūt stingram. Tas kavē kļūt par labu starpnieku izlīgumā.¹⁰

Izlīguma procesā nepieciešamo juridisko palīdzību tādā līmenī, kas attiecas uz izlīguma būtību, procesā iesaistīto pušu tiesību izskaidrošanu un izlīguma noslēgšanas tiesisko seku izskaidrošanu, vajadzētu nodrošināt izlīguma procesa starpniekam, kurš ir īpaši apmācīt šāda procesa veikšanai. Latvijā Valsts probācijas dienesta organizētajos izlīguma procesos visi starpnieki ir īpaši apmācīti, tādējādi nodrošinot kvalitatīvu procesa norisi.

⁹ Zumente-Stīla, U., Dzenovska, I. Strādāt ar konfliktu. Rīgā, 31.03.2007. [atsauce 12.06.2007.] Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=14273>

¹⁰ Turpat

Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijā „Par mediāciju krimināllietās”¹¹ noteikts, ka nepilngadīgajiem mediācijas jeb izlīguma procesa dalībniekiem var sniegt palīdzību viņu vecāki, respektīvi viņi var piedalīties izlīguma procedūrā.

Nepilngadīga cietušā jēdziens precīzi nav definēts. Civillikumā minētajos gadījumos pilngadība var iestāties arī pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas, bet juristu vidū nav vienprātības par to, vai civiltiesiskajā kārtībā par pilngadīgu atzītā persona, kas sasniegusi 16 vai 17 gadu vecumu, arī krimināltiesiskajās attiecībās jāvērtē kā pilngadīga.

KPL 104.pants skaidro jautājumu par nepilngadīgā cietušā pārstāvības tiesībām. Tā šā panta otrajā daļā secīgi tiek uzskaitīts, kam ir tiesības būt par nepilngadīgā cietušā pārstāvi: mātei, tēvam vai aizbildnim, vienam no vecvecākiem, pilngadīgam brālim vai mātai, ja nepilngadīgais dzīvojis ar kādu no viņiem un attiecīgais radnieks rūpējies par nepilngadīgo, bērnu tiesību aizsardzības valstiskas vai nevalstiskas institūcijas pārstāvim. Savukārt stingra nostāja, ka nepilngadīgā tiesības īsteno tikai pārstāvis, norādīta šā paša panta ceturtajā daļā, ka nepilngadīgais cietušais patstāvīgi savas tiesības īstenot nevar, visas tiesības pieder viņa pārstāvim. Vienīgais izņēmums ir nepilngadīgā tiesības sniegt liecību un izteikt savu viedokli. Praksē ļoti svarīgs ir procesa virzītāja viedoklis, kuram no uzskaitītajām personām dot tiesības pārstāvēt nepilngadīgo. KPL 104.panta astotajā daļā ir uzskaitīti nosacījumi, pēc kuriem vadās procesa virzītājs izlemjot jautājumu par personu, kura pārstāvēs cietušo nepilngadīgo. Nosacījumi ietver: šā panta otrās daļas secības ievērošanu, konkrēto personu iespējas un vēlēšanos patiesi aizsargāt cietušā intereses.

Sākotnēji Krimināllikumā (turpmāk - KL) definējot to personu loku, kuru izlīgums var būt par pamatu likumpārkāpēja atbrīvošanai no kriminālatbildības un krimināllietas izbeigšanai, likumdevējs bija noteicis ierobežojumus attiecībā pret cietušo, proti, izlīgums bija iespējams tikai tad, ja cietušais bija sasniedzis pilngadību. Tas tika pamatots ar vēlmi pasargāt nepilngadīgo no likumpārkāpēja ietekmes, no kontaktiem ar likumpārkāpēju, kā arī ar to, ka pēc būtības izlīgums ir darījums un to var slēgt tikai rīcībspējīgas personas, proti, tādas, kas sasniegušas 18 gadu vecumu. Šāds viedoklis tika apšaubīts vairāku iemeslu dēļ. Arī nepilngadīgais cietušais apzinās pret viņu izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu, un gan viņam, gan viņa tuviniekiem var būt svarīgi pārliecināties, ka vainīgais nožēlo izdarīto.

Speciālisti arī atzina, ka aizliegums izbeigt krimināllietu uz izlīguma pamata, ja cietušais ir nepilngadīgs, nav ētisks, jo tajā ir saskatāma neuzticēšanās nepilngadīgā likumiskajiem pārstāvjiem, kā arī nepamatotas ir bažas par to, ka pats nepilngadīgais spēj apzināties un saprast izlīguma nozīmi un tiesiskās sekas. Tādējādi izdarot secinājumus,

¹¹ *Rekomendācija 19 (99) par mediāciju krimināllietās*. Atsauce [27.10.2010.] Pieejams: <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=126>

likumdevēji grozīja KL 58.panta 2.daļu, nosakot, ka personu, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja ir izlīgums ar cietušo vai viņa pārstāvi.¹²

Latvijā Valsts probācijas dienesta izlīgumu procesos, kuros kā procesa dalībnieki ir nepilngadīgie vai rīcībnespējīga pilngadīga persona, obligāta prasība ir likumiskā pārstāvja piedalīšanās. Ja nepilngadīgajam kaut kādu iemeslu pēc procesā nevar piedalīties viņa likumiskais pārstāvis, nepilngadīgajam kā likumiskais pārstāvis tiek piesaistīta bāriņtiesa. Likumiskais pārstāvis procesā raugās, lai netiek pārkāptas bērna vai rīcībnespējīgās personas tiesības, kā arī viņa loma ir pie lēmuma pieņemšanas par procesā pieprasītas kompensācijas cietušajam. Atzīstot nepilngadīgas personas spēju vērtēt un spriest, kā arī atbildēt par savu rīcību, Valsts probācijas dienesta noslēgtos izlīgumus paraksta arī nepilngadīgā persona, gan vainīgais, gan cietušais, ja tā sasniegusi 14 gadu vecumu. Savukārt mazgadīgu personu vecumā līdz 14 gadiem vietā parakstās tikai likumiskais pārstāvis.¹³ Līdzīgi kā KL 11.pants noteicis vecumu, ar kuru iestājas kriminālatbildība

Likumiskie pārstāvji ar sev atvēlēto lomu bieži vien nesamierinās. Kad vēlme būt situācijas noteicējiem ņem virsroku, likumiskais pārstāvis cenšas atbildēt sava pārstāvāmā vietā, izteikt piezīmes, vai uzsāk kritizēt savu pārstāvāmo vai pretējo pusi. Šādās situācijās starpniekam ir jāatgādina par procesa kārtību un cieņas izrādīšanu procesa dalībniekiem. Problēma ir apstākļi, ka mēs neprotam iesaistīties pārrunu procesā, ievērot robežas, uzklaut sarunu pretinieku, pieņemt atšķirīgu viedokli, bez uzbrukuma argumentēt savu viedokli.

Kompensācija zaudējumu atlīdzināšanai un morālā kaitējuma segšanai arī procesos izraisa strīdus situācijas likumiskajiem pārstāvjiem, kad pietrūkst mērenības prasītājam, vai otrādi vainīgās puses pārstāvis nevēlas atzīt kompensācijas prasību.

Latvijā izlīgumu procesos ļauns piedalīties atbalsta personām. Par atbalsta personu var būt jebkura persona, kuru kāda no pusēm, saskaņojot ar pretējo pusi, vēlas redzēt procesa norises telpā. Atbalsta persona procesā dalību neņem, kā vienīgi kādai no pusēm pieprasot pārtraukumu var komunicēt ar savu atbalstāmo. Pēc savas pieredzes izlīgumu īstenošanā kā starpniekam, varu teikt, ka puses bieži izmanto izlīguma procesos atbalsta personas. Visbiežāk tie ir laulātie, kuri vēlas būt klāt, dot otram drošības sajūtu un atbalstīt ar savu klātbūtni. Atbalsta personas klātbūtne ir svarīga arī tām pilngadīgajām personām, kuras pilngadību sasniegušas samērā nesen, tās ir personas vecumā no 18 līdz 20 gadiem. Bieži

¹² *Grozījumi Krimināllikumā*. Likums, 28.09.2005. Rīga: Saeima[atsauce 28.10.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>

¹³ *Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību*. MK noteikumi Nr.825, 15.08.2009. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 28.10.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>

fiziskais briedums nedod psiholoģisko un morālo briedumu, lai patstāvīgi spētu pilnībā aizstāvēt savas intereses šādā izlīgumu sarunu procesā.

1.2. Izlīguma procesa starpnieks

Izlīguma rezultātu, cik veiksmīga būs izlīgšana starp likumpārkāpēju un cietušo, katrā gadījumā noteiks dažādi faktori. Būtiska būs likumpārkāpēja un cietušā personība, izdarītā nozieguma veids un kaitējuma apmērs. Taču ne mazāk būtiski rezultāta sasniegšanā būs faktori, kuri noteiks starpnieka spējas pareizi organizēt likumpārkāpēja un cietušā pārrunas. Tāpēc speciālisti ir ilgstoši strādājuši, lai noteiktu un definētu tos kritērijus, kuriem būtu jāatbilst izlīguma vadītājam starpniekam.

Vieni no kritērijiem attiecas uz starpnieka vecumu, izglītību, pieredzi un motivāciju. Latvijā šādu kritēriju nav. Iepazīstoties ar citu valstu pieredzi, Latvija veidoja arī savu kritēriju bāzi. Piemēram, Čehijas prakse nosaka starpniekam: būt bez sodāmībām, ar maģistra grādu kādā no sociālajām zinātnēm, kā arī nokārtojot atestācijas eksāmenu pēc 1 gada mācību kursa apgūšanas, kur mācību kurss sastāv ne tikai no tiesību studēšanas, bet arī no praktiskiem treniņiem komunikācijas tehnoloģijā. Par starpnieka palīgu var kļūt 21 gadu vecumu sasniegusi persona ar augstāko izglītību kādā no sociālajām zinātnēm un bez sodāmībām. Šādam palīgam jāapgūst 6 mēnešu mācību kurss un jānokārto eksāmens.

Polijā savukārt noteikti šādi kritēriji, kā 26 gadu vecumu sasniegšana, pilsonība, sodāmību neesamība, pietiekama dzīves pieredze, prasme risināt konfliktus un zināšanas psiholoģijā, pedagoģijā, socioloģijā, resocializācijā vai tiesībās.¹⁴

Latvijā kriminālprocesā par izlīguma starpnieku tiek uzskatīta Valsts probācijas dienesta apmācīta amatpersona vai dienesta sertificēts brīvprātīgais probācijas darbinieks.¹⁵ Brīvprātīgais probācijas darbinieks kļūst par starpnieku, saņemot sertifikātu. Tas nozīmē, ka viņš apgūst teorētisko mācību daļu par izlīguma organizēšanu (vismaz 28 stundas), apgūst praktisko mācību daļu un piedalās vismaz 3 izlīgumos, pieredzējuša starpnieka vadībā un sekmīgi nokārto sertificēšanas pārbaudes darbu.¹⁶ KPL paredz arī iespēju veikt izlīgumu bez noteikta starpnieka. Procesā virzītājam ir dota brīva izvēle izvērtēt starpnieka piesaistīšanas lietderību, KPL 381.pants. Puses var arī pašas izlīgt bez starpnieka, bet procesa virzītāja

¹⁴ Judins, A. Izlīgums Latvijas krimināltiesībās. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, Valsts probācijas dienests, 2005. 60 lpp.

¹⁵ *Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību*. MK noteikumi Nr.825, 15.08.2009. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 28.10.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>

¹⁶ *Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests sertificē brīvprātīgos probācijas darbiniekus, kuri ir starpnieki izlīgumā*. MK noteikumi Nr.782, 20.11.2007. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 28.10.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>

klātbūtnē un sastādīto izlīgumu ar parakstiem apliecina puses un klāt esošais procesa virzītājs, kas šā likuma izpratnē ir izmeklētājs, prokurors vai tiesa.

Atšķirīgi ir viedokļi par starpnieka vecumu. Piemēram, Krimināltiesību politikas eksperts A.Judins uzskata, ka Starpniekam nevajadzētu būt gados jaunam cilvēkam, jo īstenojot izlīgumu, ir svarīgi, lai abas puses respektētu starpnieku un tas varētu būt vidējo vecumu sasniedzis cilvēks ar bagātu dzīves pieredzi. Neatkarīgi no cilvēka spējām, pirmo iespaidu par vidutāju rada viņa vecums, un tādā sensitīvā darbībā kā pārrunu organizēšana starp cietušo un likumpārkāpēju tas jau pašā sākumā var lemt izlīgumu neveiksmei. Tādējādi A.Judins iesaka ievērot 25-26 gadu vecumu robežu.¹⁷

No praktiskās pieredzes skatoties, var teikt, ka tomēr vecumam nav būtiska loma veiksmīga procesa īstenošanā. Arī Norvēģijā iepazīstoties klātienē ar izlīgumu starpnieku pieredzi, secinu, ka veiksmīgi izlīgumus organizē arī jaunāki cilvēki, kuri, piemēram, studē kādu no sociālajām zinātnēm. Šeit vairāk būtiski būs izvērtēt katra procesa pušu un starpnieka vecumu, ņemot vērā, ka cilvēkam ir vieglāk sarunāties un ieklausīties, ja viņi ar starpnieku ir aptuveni vienāda vecuma vai arī vidutājs ir par viņiem gados vecāks.

Speciālisti pie mums un citās valstīs ir gandrīz vienprātis kritērijā par starpnieka izglītību. Tas nav noteicošs faktors, lemjot par piemērotību starpnieka lomai. Izglītība paaugstina intelekta līmeni un zināšanas sociālajās zinātnēs varēs tikai palīdzēt izlīguma procedūras īstenošanā, jo darbs saistīts ar cilvēkiem, ar komunikāciju. Svarīgas būs spējas vadīt sarunu, virzīt sarunu uz atrisinājumu, novērst konfliktus, kas rodas pārrunu laikā. Tātad starpnieka izglītībai var būt nozīme, lemjot par konkrētas personas spējām organizēt izlīgšanas procesu starp noteiktu cietušo un likumpārkāpēju. Tas būs saistīts tikai ar konkrēta procesa organizāciju, bet ne lemjot par vispārīgām personas spējām būt par starpnieku.

Eiropas Padomes rekomendācijā¹⁸ ir noteikts, ka izlīguma starpniekam:

- ir labi jāizprot vietējā kultūra un sabiedrība;
- jābūt ar loģiskām spriešanas spējām;
- jābūt ar labu saskarsmes kultūru.

Rekomendācija aicina izraudzīties starpniekus no visiem sabiedrības slāņiem, lai spētu iejusties un izprast konkrētā sociālā slāņa individuālās īpatnības un paražas.

Starpnieks ir izlīgumā iesaistīto pušu sarunu vadītājs. Starpnieks informē puses par izlīguma būtību, sarunu gaitu, pušu tiesībām, vienojas ar pusēm par tikšanās vietu un laiku.

¹⁷ Judins, A. Izlīgums Latvijas krimināltiesībās. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, Valsts probācijas dienests, 2005. 60 lpp.

¹⁸ *Rekomendācija 19 (99) par mediāciju krimināllietās*. Atsauce [27.10.2010.] Pieejams: <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=126>

Viņš izvērza un pieņem noteikumus, kurus sarunu gaitā jāievēro pusēm, piemēram, runāt pa vienam, neatbildēt uz telefona zvaniem, sarunā neizteikt rupjības. Starpnieks seko sarunai un uzdod precizējošus, sarunu virzošus jautājumus. Viņš nosaka sarunas virzību cauri posmiem:

1. Pagātne – situācija pirms noziedzīgā nodarījuma, tā norise un pabeigšana, motīvi.
2. Tagadne – pušu izjūtas pašreiz, sekas, kas izriet no noziedzīgā nodarījuma.
3. Nākotne – pušu vēlmes, kas atrisinātu konfliktu, sniegtu apmierinājumu.

Starpnieks vadot sarunu arī pats nokļūst pušu konfliktā, un viņa profesionalitāte nosaka to, cik veiksmīgi viņš spēj noturēties savās izpausmēs neitrāls un vest puses pie atrisinājuma. Viņš nedrīkst risināt konfliktu iesaistīto pušu vietā, kaut arī skaidri saskata tā risinājumu. Tomēr viņam jāspēj iejusties konflikta notikumos un jāsniedz klientam atbalsts konstruktīvai sarunai. Galvenais starpnieka uzdevums ir saruna un veiksmīgai sarunas vadīšanai svarīgi ir trīs mainīgi lielumi:

- autentiskums – patiesums, uzticība;
- cieņa – absolūta pozitīva attieksme un novērtējums;
- empātija – iejūtīga sapratne¹⁹.

Kā ceturtais priekšnosacījums ir klausīšanās. Vispirms jāļauj pusēm izklāstīt savu redzējumu, tad jāatspoguļo viņu domas, atkārtojot, rezumējot viņu izteikumus. Jūtot, ka radušās neskaidrības kādā jautājumā, jāizmanto pārfrāzēšana. Tātad starpnieks atbalsta saprašanās procesu, kas ir konflikta risināšanas priekšnosacījums. Ir trīs starpnieka soļi, kuros slēpjas visas izlīguma procesa prasības un tehnikas:

- es gribu saprast iesaistītās puses;
- es gribu saprasto nodot tālāk iesaistītajām pusēm;
- es gribu ar iesaistītajām pusēm apspriest tālāk nodoto.

Organizējot un vadot izlīgumu starpniekam ir jāievēro noteiktas uzvedības normas un profesionālās ētikas principi. Eiropas padomes Ministru komiteja ir ieteikusi dalībvalstīm izstrādāt mediācijas ētiskos noteikumus. Tas saistīts ar starpnieka pienākumu izpildi. Procesā laikā nākas iepazīties ar konfidencialiem dokumentiem, sarunu laikā var tikt aizskarti personu privātās dzīves un attiecību jautājumi. Svarīga ir šīs informācijas tālāk neizpaušana trešajām personām. Starpniekam nevar būt personīga ieinteresētība lietas iznākumā. Process prasa no starpnieka neitralitāti neizpaužot antipātijas vai simpātijas.

¹⁹ Hofmans, R., Rotfišere, D.B., Trosens, A. *Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007. 198 lpp.

Tādējādi Valsts probācijas dienesta izlīguma starpniekam ir izstrādāts savs ētikas kodekss.²⁰ Kodekss nosaka starpnieka kompetenci, profesionālās attiecības, saskarsmi ar iesaistītajām pusēm, kā arī iespēju starpniekam atteikties no procesa. Starpniekam ir jābūt ne tikai izglītotam izlīguma jomā, bet arī jāpārzina sarunu vadīšanas psiholoģiskie aspekti konflikta apstākļos. Šīs zināšanas pastāvīgi ir jāpapildina un jāpilnveido. Ja starpniekam rodas šaubas vai nav pietiekošu zināšanu un prasmju konkrētā izlīguma vadīšanā, tad viņam ir pienākums informēt par to struktūrvienības vadītāju, lai lemtu par procesa vadīšanu. Starpnieki savstarpēji sadarbojas un sniedz viens otram profesionālu atbalstu, uzklausa citu viedokli un to profesionāli izvērtē. Starpnieks uz izlīguma sēdi ierodas lietišķā apģērbā un savlaicīgi. Starpnieks izturas ar cieņu pret iesaistītajām pusēm un ievēro principu, ka katrs cilvēks ir vērtīgs. Starpnieks ar vārdiem vai rīcību nedrīkst paust vai atbalstīt uzskatus, kas saistīti ar izlīgumā iesaistīto pušu sociālo izcelsmi, sociāli ekonomisko stāvokli, vecumu, invaliditāti, dzimumu, seksuālo orientāciju, tautību, rasi, reliģisko vai idejisko un politisko pārliecību. Viņš nedrīkst izturēties nosodoši vai moralizējoši. Viņš ciena iesaistīto pušu uzskatus un intereses, neuzspiežot un neizsakot savu viedokli. Nedrīkst pieļaut izteicienus vai rīcību, kas rada iespaidu, ka starpnieks ir iesaistītās puses atbalstītājs. Starpnieks no iesaistītajām pusēm nepieņem dāvanas, citus materiālus labumus vai pakalpojumus, kas kaut kādā veidā varētu ietekmēt viņa pienākumu izpildi, lēmumu pieņemšanu vai radīt interešu konfliktu. Ja kādā izlīguma īstenošanas procesā rodas apstākļi, kas ietekmē vai varētu būtiski ietekmēt starpnieka neitralitāti, objektivitāti, godīgumu un taisnīgumu, starpniekam jāatsakās no izlīguma vadīšanas.

Norvēģijas pieredze rāda, ka vadīt sarunu procesu un uzņemties atbildību var arī brīvprātīgais izlīguma starpnieks. Latvijā Valsts probācijas dienests pakāpeniski arī ir uzsācis deliģēt šo funkciju brīvprātīgajiem darbiniekiem. Sākot no brīvprātīgo atlases, apmācības līdz praksei un sertificēšanai. Sertifikāts tiek izsniegts uz diviem gadiem un reģistrēts starpnieku reģistrā. Pēc termiņa sertifikāts tiek atjaunots, ja nav konstatēti pārkāpumi, brīvprātīgais ir iesaistījies kvalifikācijas paaugstināšanas pasākumos, vismaz astoņas stundas gadā apgūstot konfliktu risināšanas un saskarsmes prasmes. Brīvprātīgajam ir jāsaņem atbildīgās amatpersonas pozitīvs atzinums un jānovada šajā laika posmā vismaz seši izlīgumi.²¹

Latvija ir Eiropas savienības valsts, kas seko Eiropas Padomes rekomendācijām, taču vērtējot izlīgumu realizēšanas procesu un jautājumu par mediatora jeb izlīguma starpnieka izvēli, esam izvēlējušies vidusceļu. Mūsu kriminālprocess pieļauj izlīgumu īstenot, gan

²⁰ *Valsts probācijas dienesta izlīguma starpnieka ētikas kodekss*. Valsts probācijas dienests, 01.09.2008. Nr.9005-5/1

²¹ *Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests sertificē brīvprātīgos probācijas darbiniekus, kuri ir starpnieki izlīgumā*. MK noteikumi Nr.782, 20.11.2007. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 28.10.2010.]. Piejams: <http://www.likumi.lv>

polīcijā, gan prokuratūrā, gan tiesā, gan probācijas dienestā. Diemžēl Eiropas Padomes rekomendācijām un citu valstu pieredzei seko tikai Valsts probācijas dienests. Tas nozīmē, ka pēc noteiktas struktūras veidotu izlīguma sarunu procesu ar apmācītu starpnieku īsteno tikai Valsts probācijas dienesta organizētajos izlīgumos. Strādājot par izlīgumu starpnieku esmu iepazinusies arī ar pārējo tiesībsargājošo iestāžu darbībām izlīguma pieņemšanā, ko varētu saukt vienīgi par dokumentu parakstīšanu. Starpinstitucionālās sadarbības veicināšanas un problēmas, kāpēc skaitliski neliels ir realizēto izlīgumu skaits, ietvaros, esmu aptaujājusi un diskutējusi ar tiesībsargājošo institūciju pārstāvjiem.

Procesa virzītāji, kuru ikdienas darbs saistīts ar likumpārkāpumu izmeklēšanu, kriminālvajāšanu un pārkāpēju sodīšanu, nav ļoti optimistiski noskaņoti sakarā ar izlīguma potenciālu taisnīguma atjaunošanai. Nenoliedzot to, daudzi uzskata, ka pati par sevi procedūra negarantē taisnīguma atjaunošanu un rezultāts ir atkarīgs no vairākiem ārējiem faktoriem. Var piekrist tam, ka izlīgums negarantē taisnīguma atjaunošanu, tomēr tā sasniegšanas izredzes, pateicoties izlīguma procedūrai ar starpnieku, palielinās. Procesa virzītāji lielākoties skatās no viedokļa, vai kriminālprocesu iespējams izbeigt. No šī aspekta izriet viņu aktivitāte vai tieši pretēji pasivitāte un uzskats, ka procesa virzītājam nav jāsekmē izlīgumi procesos, kuros nav iespējama kriminālprocesa izbeigšana.

Polīcijā vadības līmeņa viedoklis ir tāds, ka vienkāršās lietās, kur abas puses ir ieradušās polīcijā izlīgumu paraksta uz vietas izmeklētājs. Pamatojums tam ir ietaupītais laiks un pasta izdevumi, kā arī klientu ērtības. Probācijas dienestam polīcija izvēlas nosūtīt pieprasījumus tādos kriminālprocesos, kur nepieciešama komplicētāka saruna un jāiegulda papildus darbs.

Praksē esmu saskārusies ar gadījumiem, kur aizdomās turētais ierodas probācijas dienestā un izsaka vēlmi iesaistīties izlīguma procesā, bet tam iebilst un procesu cenšas ar draudiem aizkavēt izmeklētājs, kuram pret personu radušās antipātijas un kurš ir ieinteresēts virzīt šo personu pēc iespējas bargākai sodīšanai. Ir bijuši gadījumi, kad negatīvi tiek noskaņoti arī cietušie, tulkojot to, ka probācijas dienests aistāv vainīgā intereses.

Šiem darbiniekiem trūkst izpratnes un viņi necenšas iedziļināties cilvēku savstarpējās attiecībās, nav svarīgs šī konflikta rezultāts. Ir dziļi iesakņojusies doma par sodīšanu un pēc iespējas bargāku. Daļai šo darbinieku ir zems izglītības un intelekta līmenis.

Manā praksē prokuratūra vairāk nosūta pieprasījumus probācijas dienestam izlīguma veikšanai tādas krimināllietas, kurās būtisks ir audzinošais pārrunu process. Tās ir nepilngadīgo likumpārkāpēju lietas. Daļa prokuroru nesaredz lietderību veikt izlīgumus kriminālprocesos, kuros ir izdarīti smagi vai sevišķi smagi noziedzīgi nodarījumi, jo likums neparedz kriminālprocesa izbeigšanu. Fakts, ka apsūdzētais vēlas ar personu izlīgt un vienoties par zaudējumu atlīdzināšanu vai radītā kaitējuma novēršanu nav būtisks, jo šie

nosacījumi paredzēti KL 47.pantā kā atbildību mīkstinošie apstākļi un tas iespējams bez izlīguma veikšanas. Pastāv uzskats, ka nav vēlama šādu izlīgumu veicināšana. Protams ir arī prokurori, kuriem ir pilnīgi pretējs viedoklis un izpratne par izlīguma procesa būtību.

Tiesas cenšas veicināt izlīgumus privātās apsūdzības lietās. Tiesneši izturas ar izpratni pret izlīgumu un atbalsta to īstenošanu. Uz tiesnešiem gulstas arī lielāka atbildība izvērtēt kriminālprocesu izbeigšanu kriminālpārkāpumos un mazāk smagos noziedzīgos nodarījumos, kā arī pie smagiem un sevišķi smagiem noziedzīgiem nodarījumiem novērtēt izlīguma atbilstību atbildību mīkstinošiem apstākļiem.

Jāatzīst, ka policija un prokuratūra ir ieinteresēta un cīnās par saviem statistiskajiem rādītājiem savu funkciju izpildē. Jo īpaši rajonu tiesās un prokuratūrās. Arī procesa virzītāja noslēgts izlīgums un krimināllietas izbeigšana ir darba noslodzes rādītājs. Tāpēc secinu, ka izlīguma procesa kvalitātes un mērķa sasniegšana valsts līmenī nebūs iespējama, ja būs tik dažādi šī procesa izpildītāji un atkarībā no tā izpildītāja, atšķirīgs pats izlīguma process.

2. Izlīguma procesa pamatprincipi un īstenošana kriminālprocesā

Latvijā

Eiropas padomes rekomendācija „Par mediāciju krimināllietās”²² attiecas uz jebkuru procesu, kas ļauj cietušajam un likumpārkāpējam, ja viņi pēc brīvas gribas tam piekrīt, aktīvi piedalīties ar noziedzīgu nodarījumu saistītu jautājumu risināšanā, izmantojot neitrālās trešās puses – vidutāja – starpniecību. Tie ir pamatprincipi, kuri valstīm jāņem vērā mediācijas jeb izlīguma realizēšanā. Latvijā normatīvajos aktos procesu dēvē par izlīguma procesu.

Pamatprincipi, kuri definēti rekomendācijā:

- Izlīgumu realizējošajam dienestam ir autonoma vieta kriminālās justīcijas sistēmā.

Latvijā izlīgumu ar starpnieku realizē Valsts probācijas dienests, kurš pakļauts Tieslietu ministrijai. Izlīgumu puses var realizēt arī pie procesa virzītāja – izmeklētāja, prokurora, tiesneša.

- Izlīgumam krimināllietās ir jābūt visiem piejamam.

Latvijā šis princips tiek ievērots nediskriminējot personas pēc izcelsmes, sociālā un mantiskā stāvokļa, nodarbošanās, pilsonības, rases un nacionālās piederības, attieksmes pret reliģiju, dzimuma, izglītības, valodas, dzīvesvietas un citiem apstākļiem.

- Izlīgumam krimināllietās ir jābūt pieejamam visās kriminālprocesa stadijās.

Izlīgums ir iespējams īstenot pirmstiesas kriminālprocesa laikā klāt esot procesa virzītājam-izmeklētājam vai prokuroram, kā arī ar probācijas dienesta starpnieka palīdzību. Iztiesāšanas laikā to iespējams īstenot piedaloties tiesnesim.

- Lēmums par krimināllietas nodošanu izlīgumam, kā arī izlīguma procesa izvērtējums, jāatstāj krimināljustīcijas institūciju ziņā.

KPL 381.pants runā par izlīguma īstenošanu, kur procesa virzītājam ir ļauts izvērtēt starpnieka iesaistīšanas lietderību.

- Izlīgums ir iespējams tikai tad, ja puses, cietušais un likumpārkāpējs, tam piekrīt pēc brīvas gribas un paustā piekrišana nav tikusi atsaukta.

KPL 381.panta 3.daļā norādīts, ka izlīgumā jānorāda, ka tas noslēgts labprātīgi. Savukārt 379.panta 4.daļa aizliedz izbeigt kriminālprocesu uz izlīguma pamata, ja izlīgums panākts draudu vai vardarbības rezultātā vai izmantojot citus prettiesiskus līdzekļus. Valsts Probācijas dienesta likuma 13.pantā noteikts, ka dienests nodrošina brīvprātīgu iesaistīšanos izlīguma procesā.

²² Rekomendācija 19 (99) par mediāciju krimināllietās . Atsauce [27.10.2010.] Pieejams: <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=126>

- Izlīguma procesa dalībnieki jebkurā brīdī var atteikties no tā turpināšanas.

MK noteikumu Nr.825 „Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību”²³ 47.punkts paredz izlīgumu izbeigt, ja iesaistītās puses nespēj vienoties vai atsakās piedalīties izlīgumā. Uz šo arī attiecas iepriekš pamatotais labprātības princips visa procesa laikā.

- Pirms puses dod piekrišanu izlīgumam, tās pilnībā jāinformē par viņu tiesībām, izlīguma procesa raksturu un iespējamām viņu lēmuma sekām.

MK noteikumu Nr.825 „Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību” 27.6. punkts nosaka starpnieka pienākumu informēt iesaistītās puses par starpnieka tiesībām un pienākumiem, izlīguma mērķi, izlīguma sēdes noteikumiem un kriminālprocesuālajām sekām.

- Izlīgums var notikt, ja abas puses atzīst lietas pamatfaktus, respektīvi, nepastāv principiālas domstarpības par objektīvām pazīmēm attiecībā uz notikušo.

MK noteikumu Nr.825 „Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību” 26.4.3.punkts starpniekam ir tiesības atlikt izlīguma sēdi, ja iesaistītās puses nespēj vienoties par noziedzīga nodarījuma faktiem.

- Piedalīšanos izlīguma procesā nevar izmantot kā pierādījumu par vainas atzīšanu turpmākajā tiesas procesa gaitā. Izlīguma sarunas ir konfidenciālas un drīkst turpmāk tikt izmantotas vienīgi ar pušu piekrišanu.

MK noteikumu Nr.825 „Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību” 27.11.punkts nosaka starpnieka pienākumu neizpaust izlīgumā iegūto informāciju, izņemot gadījumu, ja atklājas, ka iesaistītā puse ir bīstama apkārtējiem.

- Atbrīvošanai uz ārpustiesas izlīguma pamata ir jābūt tādām pašām statusam kā tiesu lēmumiem vai spriedumiem, un tai jāizslēdz vajāšana par tiem pašiem faktiem.

KPL 377.panta 9.punkts paredz, ka kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja noticis cietušā un aizdomās turētā vai apsūdzētā izlīgums kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz cietušās personas pieteikuma pamata, izņemot par KL 130.panta paredzēto nodarījumu, ja tas saistīts ar vardarbību ģimenē.

- Ja lieta tiek nodota atpakaļ krimināljustīcijas institūcijām bez izlīguma vai tādēļ, ka izlīgumu nav bijis iespējams īstenot, nekavējoties jāpieņem lēmums par turpmāko rīcību.

Kriminālprocesa virzība turpinās, KPL 6.pants nosaka novest uzsāktu kriminālprocesu līdz Krimināllikumā paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgumam noregulējumam.

²³ *Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību*. MK noteikumi Nr.825, 15.08.2009. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 28.10.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>

- Ir nepieciešamas regulāras krimināljustīcijas institūciju un izlīgumu īstenotāju dienestu konsultācijas, kas veicina savstarpēju sapratni.

MK noteikumi Nr. 402 „Kārtība, kādā sasauc Valsts probācijas dienesta konsultatīvo padomju sēdes un organizē padomju darbu, kā arī pieaicina citu institūciju pārstāvjus”.²⁴

Eiropas Padomes Ministru komitejas ieteikumi²⁵, pēc kuriem vadāmajos Latvijā praktizētajos izlīgumos:

- Pirms izlīguma procesa sākuma kompetentai krimināljustīcijas institūcijai jāsniedz starpniekam informācija par visiem ar lietu saistītajiem faktiem un nepieciešamie dokumenti;
- Izlīgumam jānotiek aiz slēgtām durvīm;
- Neraugoties uz konfidencialitātes principu, starpniekam jāsniedz attiecīgajām institūcijām vai iesaistītajām personām jebkura informācija par nopietnu noziegumu draudiem, kas varētu nākt gaismā izlīguma procesa gaitā;
- Izlīgumā ir jāpiemēro galvenās procesuālās garantijas, īpaši pušu tiesības uz juridisko palīdzību un, ja nepieciešams, uz tulka pakalpojumiem. Napilngadīgajiem jāparedz arī tiesības uz vecāku palīdzību;
- Pirms lieta tiek nodota izlīgumam, jāņem vērā acīmredzamās atšķirības pušu vecumā, briedumā vai intelektuālajās spējās;
- Speciālās normas un tiesiskās garantijas, kas regulē nepilngadīgo piedalīšanos tiesas procesā, attiecināmas arī uz izlīguma procedūru krimināllietās;
- Izlīgums jāveic efektīvi, tomēr tādā tempā, kas pusēm pieņemamas;
- Izlīgums jāpanāk abām pusēm brīvprātīgi vienojoties. Tajā ir jāiekļauj tikai saprātīgi un samērīgi pienākumi;
- Starpniekam pienākums ir ziņot krimināljustīcijas institūcijām par veiktajiem pasākumiem un izlīguma procesa iznākumu. Starpnieka ziņojums nedrīkst atklāt izlīguma sarunu saturu, kā arī komentēt pušu uzvedību izlīguma procesa laikā.

Latvijas krimināltiesībās izlīgums starp cietušo un likumpārkāpēju, kas ir pamats personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, ieviests jau 1999.gadā ar Krimināllikuma stāšanās spēkā. Līdz tam kriminālā likumdošanā tāds pamatojums atbrīvošanai no kriminālatbildības nebija paredzēts. Valsts probācijas dienesta likumā, kurš stājās spēkā 2004.gada 1.janvārī, 1.pantā ir pirmoreiz skaidrots izlīguma ar starpnieka palīdzību jēdziens,

²⁴ "Kārtība, kādā sasauc Valsts probācijas dienesta konsultatīvo padomju sēdes un organizē padomju darbu, kā arī pieaicina citu institūciju pārstāvjus" MK noteikumi Nr.402, 19.06.2007. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 29.10.2010.]

²⁵ Rekomendācija 19 (99) par mediāciju krimināllietās . Atsauce [27.10.2010.] Pieejams: <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=126>

kas ir pārrunu process, kurā piedalās cietušais un probācijas klients un kurā izmanto starpnieka palīdzību, lai novērstu noziedzīga nodarījuma sekas un panāktu cietušā un probācijas klienta izlīgumu.

No 2004.gada novembra Cietušo atbalsta centrā, kura dibinātājs ir nodibinājums „Integrācija sabiedrībai”, darbojās 22 mediātori (starpnieki, samierinātāji) – īpaši apmācītas personas izlīguma procesa veikšanai gan kriminālprocesā paredzētajos gadījumos, gan civilprocesā, gan administratīvajā procesā.

Lai izprastu perspektīvas un problēmas, kas saistītas ar izlīguma funkcijas ieviešanu Latvijā, 2005.gadā sadarbībā ar Sabiedrības politikas centru „Providus” tika veikts pētījums „Izlīgums Latvijas krimināltiesībās”²⁶, kur tika izteikti priekšlikumi un rekomendācijas. Pēc Ģenerālprokuratūras darbības analīzes un vadības departamenta datiem pētījumā tika parādīts to krimināllietu skaits, kuras izbeigtas uz izlīguma pamata (KPK 5.³panta 1.daļas 2.punkts)

Gads	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Krimināllietu skaits, kuras tika izbeigtas prokuratūrā sakarā ar personas un cietušā izlīgumu	141	203	189	170	99	85
Krimināllietu skaits, kuras tika izbeigtas izziņas iestādēs sakarā ar personas un cietušā izlīgumu	195	431	420	396	346	363
Kopā:	336	634	609	566	445	448

Sākotnēji izlīguma procesi tika realizēti policijā, prokuratūrā. Tas nozīmē, ka attiecīgajā krimināllietas stadijā, izvērtējot lietas apstākļus un pušu attieksmi pret noziedzīgo nodarījumu, pusēm tika piedāvāta iespēja savstarpēji izlīgt. Šāda procesa pamatā bija vienošanās dokuments, kurā atspoguļota informācija par kriminālprocesa izbeigšanu sakarā ar izlīgumu. Gan prokuroriem, gan policijas darbiniekiem bija ērti šādā veidā procesu izbeigt.

Izlīguma īstenošanas būtība nav iedomājama bez starpnieka, taču KPL 381.pants dod tikai vēlamās izteiksmes formā norādi par to, ka procesu var veicināt starpnieks. Jāpiekrīt arī,

²⁶ Judins, A. Izlīgums Latvijas krimināltiesībās. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, Valsts probācijas dienests, 2005. 60 lpp.

ka ir pietiekoši daudz gadījumu, kad cietušais un likumpārkāpējs var patstāvīgi, bez trešās puses līdzdalības, vienoties par samierināšanos un paziņot par to procesa virzītājam. Faktiski pabeigtā konfliktā nav nepieciešams ieviest mākslīgu procedūru. Tomēr prakse rāda, ka procesa virzītāji ļoti pasīvi iniciē izlīguma procesus un neinformē kriminālprocesa dalībniekus par šādu iespēju.

Tāpat izlīguma piemērošana pirmstiesas procesā var notikt bez starpnieka, izmeklētājam ar prokurora piekrišanu pēc KPL 379.p. pirmās daļas 2.p. noslēdzot izlīgumu vai to darot prokuroram. Ar starpnieku izlīgums tiek īstenots Valsts probācijas dienestā. Sakot ar likumdošanā iekļauto deleģējumu, izlīguma procesu vadīt Valsts probācijas dienesta apmācītam starpniekam, bija jāpaiet vairākiem gadiem, lai tikai maz pamazām, šāds deleģējums tiktu akceptēts arī policijā un prokuratūrā. Valsts probācijas dienesta darbiniekiem bija jāveic pastiprināts informatīvs un motivējošs darbs, lai atzītu no šo institūciju puses, ka izlīguma procesam ir jāpiešķir cits saturs un mērķis. Mērķis mainījās no konflikta izbeigšanas uz konflikta atrisināšanu. Saturs bija jāpiepilda ar strukturētu sarunu vešanu, kuras laikā puses izpauž savu attieksmi, emocija, mēģina rast risinājumu komunicējot un gala rezultātā gūst apmierinājumu par rezultātu. Kopš šī sākuma punkta ir pagājuši 6 gadi un vēl jo projām pamata iniciatīva izlīgumu procesu nepieciešamībā ir probācijas dienestam.

Izlīguma piemērošanai pirmstiesas procesā ar Valsts probācijas dienesta starpniecību kā procedūrai ir savas īpatnības:

- ir jāsniedz informācija Valsts probācijas dienestam;
- izlīguma procedūra norisinās Valsts probācijas dienestā;
- atgriezeniskā saite no Valsts probācijas dienesta kā rakstveida dokuments – izlīguma saņemšana; izlīguma dokuments nav procesuāls dokuments, uz tā pamata var tikt sastādīts procesuālais lēmums.

Mūsdienu ekonomiskajā situācijā cietušie krimināllietās bieži vien tā arī paliek zaudētāji raugoties no finansiālās puses. Likumpārkāpējiem ne vienmēr ir līdzekļi, lai samaksātu par nodarīto kaitējumu, un pat civilprasības atzīšana par pamatotu negarantē līdzekļu piedzīšanu par labu cietušajam. Turpretim izlīguma laikā likumpārkāpējs ir spiests rēķināties ar materiālās kompensācijas segšanu un to darīt salīdzinoši īsā termiņā. Ir iespējams vienoties par alternatīviem nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas veidiem, piemēram, novērst radīto kaitējumu ar savu darbu, vienoties par kompensācijas izmaksu atlikšanu vai sadalīšanu laikā, kompensēt kaitējumu ar kādas mantas nodošanu cietušajam. Valsts probācijas dienestam, saskaroties ar krimināllietās iesaistītajām pusēm, nākas secināt, ka viņiem trūkst informācijas par iespējām, kā līdz tiesai novērst radītos zaudējumus.

3. Izlīguma tiesiskā reglamentācija un problemātika

Eiropas Padomes rekomendācija Nr. R (87)18 (1987.gada 17.septembris) „Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu”²⁷ runā par kriminālās justīcijas darbības paātrināšanu un vienkāršošanu, nostiprinot tajā normas, kas atbilst arī atjaunojošā taisnīguma idejai. Tā aicināja dalībvalstis pārskatīt likumus attiecībā uz ārpustiesas izlīgumiem, lai ļautu krimināllietās kompetentai iestādei un citām iestādēm, kas šajā stadijā iesaistās lietā, veicināt ārpustiesas izlīguma iespēju, it īpaši attiecībā uz maznozīmīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. Rekomendācija paredz, ka varas iestādēm jāprecizē apstākļi, kādos tās var izmantot ārpustiesas izlīgumu, jānosaka vadlīnijas un jāizveido par ārpustiesas izlīgumu maksājamo naudas summu tabulas, lai pēc iespējas nodrošinātu principa par vienlīdzību ievērošanu likuma priekšā. Lai to sasniegtu, ieteicams šo apstākļu sarakstu, vadlīnijas un maksājamo summu tabulas publicēt. Aizdomās turētajam, kurš nevēlas pieņemt priekšlikumu par ārpustiesas izlīgumu, vienmēr vajadzētu būt pilnīgām tiesībām ignorēt vai noraidīt šādu piedāvājumu. Ja aizdomās turētais pieņem ārpustiesas izlīgumu un izpilda nosacījumus, atteikšanās no tiesībām veikt tiesvedību kļūst neatsaucama. Varas iestādēm vajadzētu publicēt ikgadējus pārskatus par to, kā tās īstenojušas ārpustiesas izlīguma tiesības, tomēr neatklājot aizdomās turēto personības. Rekomendācija iesaka arī normatīvajos aktos paredzēt, ka varas iestādes ārpustiesas izlīguma ietvaros drīkst noteikt likumpārkāpējam šādus pienākumus:

- samaksāt valstij, sabiedriskajai vai labdarības organizācijai noteikto naudas summu;
- veikt noziedzīgā ceļā iegūto mantu un tiesību restitūciju;
- kompensēt cietušajam ar noziedzīgo nodarījumu radīto kaitējumu vai nu pirms izlīguma, vai kā izlīgšanas sastāvdaļu.

Eiropas Padomes Pamatlēmuma 2001/220/TI (2001.gada 15.marts)²⁸ „Par cietušo statusu kriminālprocesā” 10.pants „Izlīgums krimināllietās kriminālprocesa gaitā” nosaka, ka katra dalībvalsts cenšas veicināt izlīgumu krimināllietās par nodarījumiem, attiecībā uz kuriem tās šāda veida pasākumus uzskata par atbilstošiem. Katra dalībvalsts nodrošina, lai jebkuru vienošanos starp cietušo un likumpārkāpēju, kas panākta tāda izlīguma gaitā, varētu ņemt vērā. Eiropas Kopienu valstis dažādi piegājušas šim jautājumam un lielākajā daļā dalībvalstu ir režīms, kura ietvaros izlīgums ir iespējams. Piemēram, Luksemburgā izlemt par izlīguma piemērošanu kriminālprocesā var tikai procureur d'Etat, lietas dalībniekiem

²⁷ *Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu*. Eiropas Padomes informācijas birojs. [atsauce 28.10.2010.] Pieejams internetā: <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=116>

²⁸ *Par cietušo statusu krimināllietās*. EUR-Lex. Piekļuve Eiropas Savienības tiesību aktiem. [atsauce 28.10.2010.] Pieejams internetā: <http://eur-lex.europa.eu/Result.do?arg0=par+cietušo+statusu+kriminālprocesā>

iniciatīvas tiesību nav. Slovēnijā valsts prokurors lemj par lietas nosūtīšanu izlīgumam, taču izlīgums var notikt vienīgi ar nodarījuma izdarītāja un cietušā piekrišanu, saņemot paziņojumu, ka vienošanās nosacījumi ir izpildīti, valsts prokurors atsauc apsūdzības. Polijā un Somijā izlīgums var mīkstināt sodu. Lietuvā, ja puses piekrīt izlīgumam, kriminālprocesu izbeidz, bet Bulgārijā izlīguma vienošanās ir dalībniekiem saistoša. Zviedrijā izlīgums ir iespējams, ja nodarījuma izdarītājs nav sasniedzis 21 gada vecumu. Kiprā un Dānijā izlīgums netiek regulēts. Dānija izskata iespēju ieviest izlīgumu pastāvīgi pēc izmēģinājuma projekta, kas tika sākts 1994. gadā un turpmāk pagarināts 2003. gadā un 2007. gadā.

Atjaunojošā taisnīguma ideja ir svarīga visas sabiedrības interesēs, bet jo īpaši cietušās personas interesēs. Eiropas Padomes Pamatlēmumā „Par cietušo statusu krimināllietās”²⁹ noteikti standarti cietušo aizsardzībai. Cietušo vajadzības būtu jāņem vērā un jārisina visaptverošā, saskaņotā veidā, izvairoties no daļējiem un nekonsekventiem risinājumiem, kas var nodarīt turpmāku kaitējumu. Tas nozīmē aizsargāt cietušā intereses ne tikai kriminālprocesa šaurā nozīmē, bet pievērst uzmanību konkrētiem pasākumiem, lai palīdzētu cietušajam pirms vai pēc kriminālprocesa, kas varētu mazināt noziedzīgā nodarījuma sekas. Pamatlēmuma 9.pants nosaka tiesības uz kompensāciju kriminālprocesā, tai skaitā dalībvalstīm jāveic piemēroti pasākumi, lai mudinātu apsūdzēto sniegt cietušajam atbilstošu kompensāciju un lai cietušajam būtu tiesības kompensāciju un zaudējumu atlīdzināšanu saņemt saprātīgā laika posmā.

Analizējot jēdziena "cietušais" izpratni, K. Strada-Rozenberga norādījusi, ka šis jēdziens kā kriminālprocesa likumā, tā arī teorijā un praksē var tikt saprasts divējādi: pirmkārt, faktiski noziedzīgā nodarījumā cietusī persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, un, otrkārt, cietušais procesuālā nozīmē - kriminālprocesa dalībnieks ar kriminālprocesuāli reglamentētu statusu.³⁰

Taču, runājot arī par cietušo procesuālā nozīmē, no KPL 95. panta izriet, ka cietušais kriminālprocesā var būt fiziskā vai juridiskā persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas un materiāls zaudējums (panta pirmā daļa). Gadījumos, ja persona noziedzīga nodarījuma rezultātā mirusi, cietušais kriminālprocesā var būt pārdzīvojušais laulātais, kāds no mirušā augšupējiem vai lejupējiem radniekiem, adoptētājs, pirmās pakāpes sānu līnijas radnieks.

Cietušajam kriminālprocesā ir savas tiesības un pienākumi. Tiesības ir definētas KPL no 99.panta līdz 101.pantam, savukārt pienākumi KPL 103.pantā. Cietušā tiesību vispārīgie principi nosaka:

²⁹ Par cietušo statusu krimināllietās. EUR-Lex. Pieļūve Eiropas Savienības tiesību aktiem. [atsauce 28.10.2010.] Pieejams internetā: <http://eur-lex.europa.eu/Result.do?arg0=par+cietušo+statusu+kriminālprocesā>
³⁰ Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 04.11.2008., Nr. 42

- cietušais izmanto procesuālās tiesības kompensācijas gūšanai;
- cietušais izmanto tiesības brīvprātīgi un paša izraudzītajā apjomā;
- cietušais visās procesa stadijās var izlīgt ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu;
- tiesību īstenošana – pats vai ar pārstāvja starpniecību.

KPL 97.panta 8.daļa nosaka, ka cietušajam ir tiesības izlīgt visās procesa stadijās un visos tā veidos ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu. Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu starp personu, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, un cietušo:

- pirms kriminālprocesa uzsākšanas;
- visās kriminālprocesa stadijās;
- pēc tiesas nolēmuma pieņemšanas;
- pēc tam, kad stājies spēkā prokurora priekšraksts par sodu;
- pēc tam, kad stājies spēkā lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu, nosacīti atbrīvojot no kriminālatbildības.

2009.gada 16.jūnijā Saeimā tika pieņemti grozījumi KPL, kuri paredz, ka no 2009.gada 1.jūlija līdz 2012.gada 31.decembrim šā likuma 381.panta 1. un 2.daļā paredzētajā gadījumā dienesta apmācīts starpnieks iesaistās tikai pirmstiesas kriminālprocesa laikā.

Tas nozīmē, ka nevienai personai nav liegts izlīgt ar otru personu, taču kriminālprocesā ne vienmēr tas rada tiesiskas sekas.

Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija „Par mediāciju krimināllietās” (Nr. R(99)19) (1999.gada 15.septembris)³¹ attiecas uz jebkuru procesu, kas ļauj cietušajam un likumpārkāpējam, ja viņi pēc brīvas gribas piekrīt, aktīvi piedalīties ar kriminālnoziedzumu saistītu jautājumu risināšanā, izmantojot neitrālas trešās personas starpniecību. Rekomendācijā noteikti vispārējie ievērojamie principi, juridiskā bāze, noteikta starpniecības dienestu darbība, to standarti, starpniekam nepieciešamā kvalifikācija un apmācība, individuāla lietu risināšana, starpniecības rezultāts un tālākā attīstība dalībvalstīs.

Izlīgums starp cietušo un apsūdzēto atzīstams par tiesiski noslēgtu, ja:

- 1) tas noslēgts labprātīgi;
- 2) apsūdzētais atzīst savu vainu tam inkriminētajā nodarījumā;
- 3) cietušais atzīst, ka viņam līdz ar izlīguma noslēgšanu vairs nav nekādu pretenziju pret noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu.

Izlīguma gadījumā apsūdzētais atzīst savu vainu tam inkriminētā noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, jo nevar jau izlīgt par to, ko persona neatzīst izdarījusi. Taču, neraugoties uz šāda

³¹ Rekomendācija 19 (99) par mediāciju krimināllietās . Atsauce [27.10.2010.] Pieejams: <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=126>

nosacījuma obligātumu, praksē ir arī gadījumi, kad uz izlīguma pamata no kriminālatbildības, izbeidzot kriminālprocesu, tiek atbrīvotas personas, kuras savu vainu atzīst daļēji vai neatzīst vispār.

Tā, piemēram, Rēzeknes tiesa kriminālprocesā³² S.D. un S.J. apsūdzībā konstatēja, ka apsūdzētie personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās izdarīja nelikumīgas medības, radot ar savām darbībām būtisku kaitējumu. Ar tiesas spriedumu S.D., kurš savu vainu atzina daļēji, skaidrojot, ka šāvis uz lapsu un, iespējams, varējis sašaut stirnu, tika atbrīvots no kriminālatbildības. Viņa apsūdzībā tika izbeigts kriminālprocess KL 112. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīga nodarījuma izdarīšanā sakarā ar noslēgto izlīgumu ar Valsts meža dienesta Rēzeknes virsmežniecību. S.J., kurš savu vainu neatzina, vispār noliedzot atrašanos notikuma vietā, par KL 112. panta otrajā daļā paredzētajām nelikumīgajām medībām tika sodīts ar naudas sodu piecu minimālo mēnešalgu apmērā, t. i., LVL 800.

Apelācijas kārtībā šo spriedumu pārsūdzēja S.J., lūdzot vai nu to atcelt un lietu nodot jaunai izskatīšanai, vai arī izskatīt lietu pēc būtības un viņu attaisnot, arī šoreiz apgalvodams, ka viņam inkriminēto noziedzīgo nodarījumu neesot izdarījis. Tā kā tiesas sēdes sagatavojošajā daļā tiesā tika iesniegts S.J. izlīgums ar jau minēto Rēzeknes virsmežniecību, apelācijas instances tiesa, atceļot pirmās instances tiesas spriedumu par S.J. notiesāšanu, atbrīvoja viņu no kriminālatbildības un kriminālprocesu izbeidza.

Kriminālprocesa likumā ietverta norāde uz izlīguma nosacījumu, tā seku apzināšanos, kas gan dažādos likuma pantos izteikta atšķirīgi. KPL 381. panta trešajā daļā noteikts, ka izlīgumā jānorāda, ka puses saprot tā sekas un kādi ir tā nosacījumi, savukārt KPL 536. panta otrajā daļā noteikts: ja izlīgumu iesniedz rakstveidā, tajā jābūt norādītam, ka cietušais saprot izlīguma sekas, un piektajā daļā - pirms izlīguma parakstīšanas vai pēc rakstveida izlīguma saņemšanas tiesa pārlicinās, vai cietušais saprot izlīguma sekas. Likumā būtu tomēr arī jānorāda, ka arī apsūdzētais apzinās izlīguma sekas.

Neskaidrība šā nosacījuma formulējumā nosaka arī atšķirīgu tā izvērtējumu krimināllietu iztiesāšanas gaitā, lai arī lielākoties tiesu nolēmumos tiek norādīts, ka cietušais un apsūdzētais, noslēdzot izlīgumu, ir apzinājušies tā sekas vai arī izprot izlīguma sekas. Taču minami arī nolēmumi, kuros atrodama norāde tikai uz to, ka izlīguma sekas ir saprotamas cietušajam, kā arī tādi, kuros šis nosacījums vispār nav apspriests.

Izlīguma procesa mērķa sasniegšana ir lielā mērā atkarīga no procesa virzītāja atvēlētā laika šim procesam. Praksē saņemot probācijas dienestā procesa virzītāja pieprasījumu izlīguma veikšanai, tiek dots ļoti īss laika periods procesa realizēšanai. Pastāv tendence

³² Rēzeknes tiesas 2008.gada 29.janvāra spriedums lietā Nr. 11340022004. **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums.* [b.i.] 2008, 61 lpp.

sasteigt kriminālprocesa virzību. No varas pozīcijām tiek norādīti termiņi, kurus pēc starpnieka lūguma pagarināt, procesa virzītājs neakceptē. Tas palielina risku, ka noslēgtajos izlīgumos netiek realizēti vienošanās nosacījumi par nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu vai nodarījuma novēršanu. Nosakot izlīguma īstenošanas termiņus līdz tiesas sēdei, amatpersonām būtu jāvadās pēc KPL 389.panta par pirmstiesas procesa termiņu, kuri noteikti atkarībā no noziedzīgā nodarījuma smaguma:

- 1) par kriminālpārkāpumu – sešu mēnešu laikā;
- 2) par mazāk smagu noziegumu – deviņu mēnešu laikā;
- 3) par smagu noziegumu – divpadsmit mēnešu laikā;
- 4) par sevišķi smagu noziegumu – divdesmit divu mēnešu laikā.

Izlīguma procesa nozīmīga sastāvdaļa pie taisnīguma atjaunošanas ir vienošanās nosacījumu izpilde, kas var būt vainīgā labprātīga nodarīto zaudējumu atlīdzināšana vai radītā kaitējuma novēršana, vai jebkura cita nosacījuma izpilde. Puses var vienoties par šo nosacījumu izpildes termiņu, kas bieži vien var arī būt garāks nekā iepriekš minētajā normatīvajā aktā noteikts. Šādā gadījumā pie izbeigta kriminālprocesa, nosacījumu nepildīšana nonāks pretrunā ar izlīguma abpusējo norunu, ka cietušais atzīst, ka viņam līdz ar izlīguma noslēgšanu vairs nav nekādu pretenziju pret noziedzīgā nodarījuma izdarījušo personu. Izlīguma nosacījumu izpilde ir garantija cietušajam un šīs garantijas būtu jānostiprina arī likumdošanā. Manā skatījumā būtu lietderīgi atjaunot izbeigtu kriminālprocesu un tā reglamentāciju ietvert KPL, papildinot ar 379¹.pantu par izbeigta kriminālprocesa atjaunošanu un izteikt to šādi: „uz izlīguma pamata izbeigts kriminālprocess ir jāatjauno, ja nav noteiktos termiņos izpildīti izlīguma vienošanās nosacījumi.”

3.1. Cietušā un apsūdzētā izlīguma forma un tās ievērošana

Izlīgums ir brīvprātīga vienošanās starp noziedzīgo nodarījumu izdarījušo personu un cietušo, kurā noziedzīgā nodarījuma izdarītājs atzīst savu vainu, savukārt cietušais atzīst, ka turpmāk pretenziju pret noziedzīga nodarījuma izdarītāju viņam nav.³³ Paredzot izlīgumu starp cietušo un noziedzīga nodarījuma izdarīšanā vainojamo personu kā noziedzīgā nodarījuma izraisītā konflikta noregulēšanas mehānismu, likumdevējs nekonkretizē tā saturu, taču KPL 381.panta trešā daļā, 536.panta otrā daļā ir ietverta obligāta prasība par norādi izlīgumā, ka tas noslēgts labprātīgi, puses saprot tā sekas un kādi ir tā nosacījumi. KPL 536.panta ceturtajā un piektajā daļā noteikts tiesas pienākums pirms izlīguma, ja tas pieteikts mutiski, izdarīt ierakstu tiesas sēdes protokolā, ko paraksta cietušais un apsūdzētais, vai pēc

³³ **Strada, K.** Par vienošanos kriminālprocesuālajā likumdošanā. *Jurista Vārds*, 10.04.2001. Nr.11(204)

rakstveida izlīguma saņemšanas pārliecināties, vai tas noslēgts labprātīgi un vai cietušais saprot izlīguma sekas. Savukārt KPL 379.panta ceturtajā daļā noteikts, ka izbeigt kriminālprocesu uz izlīguma pamata nedrīkst, ja iegūtas ziņas, ka izlīgums panākts draudu vai vardarbības rezultātā vai izmantojot citus prettiesiskus līdzekļus.

Izlīguma īstenošana reglamentēta KPL 381.pantā, no kura izriet, ka izlīgumu, kas noformēts rakstveidā, paraksta abas puses – cietušais un persona, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, procesa virzītāja vai Valsts probācijas dienesta apmācīta starpnieka klātbūtnē, kuri apliecina pušu parakstus. Puses var iesniegt procesa virzītājam arī notariāli apliecinātu izlīgumu. Tiesas sēdes laikā izlīgumu var paziņot mutvārdos un par to izdara ierakstu tiesas sēdes protokolā.

LR Augstākās tiesas 2008.gada tiesu prakses apkopojumā³⁴, kur izpētei tika iesniegti 155 tiesas nolēmumi, izpētītajos kriminālprocesos par izlīgumu mutvārdos tika paziņots 73 gadījumos. Pārējie 95 izlīgumi tika iesniegti rakstiski, 21 no tiem noslēgts var Valsts probācijas dienesta starpniecību, 15 izlīgumi apstiprināti notariāli.

Tiesvedības īpatnības cietušā un apsūdzētā izlīguma gadījumā, ja tāds izlīgums paredzēts KL, reglamentētas KPL 48.nodaļas 536.-538.pantā. Tā saskaņā ar KPL 536.panta pirmo daļu cietušais un apsūdzētais līdz tiesas aiziešanai uz apspriežu istabu KL paredzētajos gadījumos var paziņot par izlīgumu. KL tāds gadījums minēts 58.panta otrajā daļā, kur noteikts, ka personu, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, var atbrīvot no kriminālatbildības, ja ir izlīgums ar cietušo vai viņa pārstāvi.

No KPL 536.panta otrās un ceturtais daļas izriet, ka izlīgumu var iesniegt rakstveidā, un to pievieno lietai, vai arī cietušais un apsūdzētais par izlīgumu var paziņot mutvārdos tiesas sēdes laikā, un tad par izlīgumu izdara ierakstu tiesas sēdes protokolā un to paraksta cietušais un apsūdzētais. Ja rakstveida izlīgumu iesniedz apsūdzētais bez cietušā klātbūtnes un cietušais ir fiziska persona, izlīgumam jābūt notariāli vai Valsts probācijas dienesta apmācīta starpnieka apliecinātam.

KPL 537.pantā noteikta lietas materiālu pārbaudes kārtība izlīguma gadījumā, kas ir atkarīga no brīža, kad izlīgumu iesniedz vai paziņo par to. Ja izlīgumu iesniedz vai par to parakstās tiesas sēdes protokolā pēc tam, kad uzsākta tiesas sēdes izmeklēšana, un tiesai nav šaubu par apsūdzētā vainu, tā izmeklēšanu pārtrauc un pāriet pie tiesu debatēm. Ja cietušais un apsūdzētais par izlīgumu paziņo tiesas debašu laikā, tiesa pārtrauc debates un dod apsūdzētajam pēdējo vārdu. Savukārt, ja cietušais un apsūdzētais par izlīgumu paziņo pēc tiesas debatēm, tiesa dod vārdu tiesas debašu dalībniekiem viedokļa izteikšanai.

³⁴ **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums.* [b.i.] 2008, 61 lpp.

Atbilstoši KPL 538.pantā noteiktajam, ja cietušais un apsūdzētais paziņo par izlīgumu līdz tiesas aiziešanai uz apspriežu istabu, tiesa, nepārbaudot lietas materiālus, var pieņemt lēmumu par apsūdzētā atbrīvošanu no kriminālatbildības un kriminālprocesa izbeigšanu.

Kriminālprocess privātās apsūdzības lietās par KPL 7.panta trešajā daļā minēto noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu reglamentēts KPL 58.nodaļā, kuras 624.panta ceturtajā daļā noteikts, ka kriminālprocess tiek izbeigts, ja izlīgums notiek pirms tiesas aiziešanas apspriežu istabā taisīt spriedumu, savukārt saskaņā ar šā likuma 625.panta pirmās daļas 3.punktu kriminālprocess privātās apsūdzības lietās izbeidzams iztiesāšanas stadijā, ja cietušais un apsūdzētais izlīguši.

Kopumā var secināt, ka, ja likumā ietvertās prasības par cietušā un apsūdzētā izlīguma formu, paziņojums par izlīgumu un izlīguma īstenošanu ievērotas, tas atspoguļots tiesas sēdes protokolos un tiesu nolēmumos. Pēc tiesu prakses apkopojuma³⁵ var spriest, ka atsevišķos gadījumos likumā noteiktās izlīguma formas ievērošana ir apšaubāma.

Piemēram, lietā³⁶ apsūdzībā KL 156.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Tiesas sēdes laikā cietušais pieteica lūgumu izbeigt kriminālprocesu pret apsūdzēto paziņodams, ka abi ir izlīguši, par to tika izdarīts ieraksts tiesas sēdes protokolā un no cietušā paņemts paraksts, ka viņš izlīgumu noslēdzis labprātīgi un saprot izlīguma sekas. Rakstveida izlīgums tiesai iesniegts netika, apsūdzētais tiesas sēdē nepiedalījās. Tiesa šajā lietā atzina, ka kriminālprocess privātās apsūdzības lietā izbeidzams, jo konstatēts KPL 377.panta 9.punktā norādītais apstāklis, kas nepieļauj kriminālprocesu.

Privātās apsūdzības kriminālprocesā cietušajai personai ir izšķiroša ietekme uz kriminālatbildības iestāšanos, tomēr normatīvie akti norāda, ka neatkarīgi no kriminālprocesa veida, izlīgums starp cietušo un apsūdzēto tiek iesniegts rakstveidā vai tiek paziņots mutvārdos tiesas sēdes laikā. Rakstveida izlīgums netika iesniegts, apsūdzētais uz tiesas sēdi neieradās, līdz ar to arī ierakstu par izlīgumu tiesas sēdes protokolā neparakstīja un viņa viedokli tiesas sēdes laikā noskaidrot nevarēja. No tiesas lēmuma arī neizriet, ka tas būtu noskaidrots kādā citā veidā, jo par izlīguma labprātīgumu secinājums izdarīts pēc cietušā apliecinājuma. Tas liecina, ka pārspīlēta tiek cietušās personas loma kriminālprocesā un izkropļota arī izlīguma pamatbūtība. Izlīgumu nevārētu traktēt kā mirkļa emociju vienpusēju cietušā lēmumu.

³⁵ **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums.* [b.i.] 2008, 61 lpp.

³⁶ Ogres rajona tiesas 2008.gada 31.marta lēmums lietā Nr. K24-0059/08-5. **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums.* [b.i.] 2008, 61 lpp.

3.2. Izlīgums kā šķērslis kriminālprocesam

KPL 377.pantā par kriminālprocesa nepieļaujošajiem apstākļiem, kad kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja pēc 9.punktā noteiktā, noticis cietušā un apsūdzētā izlīgums tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz cietušās personas pieteikuma pamata, izņemot kriminālprocesu par KL 130.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja tas saistīts ar vardarbību ģimenē. Tiesas sēdē šāda kriminālprocesa izbeigšana reglamentēta KPL 481.panta pirmās daļas 1.punktā.

KPL 7.panta trešajā daļā noteikts, ka par KL 130.pantā (izņemot ar vardarbību ģimenē saistītajos gadījumos), 156.,157., un 158.pantā paredzēto nodarījumu tiek veikts privātās apsūdzības kriminālprocess. Pirmstiesas priminālprocess šajā gadījumā netiek veikts, un apsūdzības funkciju īsteno cietušais vai viņa pārstāvis.

Savukārt saskaņā ar KPL 7.panta otro daļu, par KL 90.,130.pantā (ar vardarbību ģimenē saistītos gadījumos), 131.,132.,136.pantā, 159. un 160.panta pirmajā daļā paredzēto nodarījumu publiskās apsūdzības kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums. Pēc cietušā vai viņa pārstāvja pieteikuma saņemšanas tiek veikts pirmstiesas process un apsūdzības uzturētājs šajā gadījumā ir prokurors.

Ierosinot kriminālprocesu pēc KL 130.panta, par tīšiem viegliem miesas bojājumiem, ja nodarījums saistīts ar vardarbību ģimenē, tiesnešiem un arī prokuroriem bieži vien praksē ir nepareiza izpratne par izlīguma būtību šāda veida kriminālprocesā. Tāds ir viens no Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta kopsēdes secinājumiem, apspriežot Krimināllietu departamenta un Judikatūras nodaļas kopīgi veikto tiesu prakses apkopojumu „Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu”³⁷.

Augstākā tiesa vērtējot tiesu praksi atzīst, ka tiesneši šajos nolēmumos norāda atšķirīgu pamatojumu nolēmuma pieņemšanai vai arī mēdz izbeigt privātās apsūdzības kriminālprocesu un vienlaicīgi atbrīvot personu no kriminālatbildības.

Piemēram, lietā³⁸, kur apsūdzībā KL 130.panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā konstatēts, ka tiesai iesniegts cietušā un apsūdzētā izlīgums, kas labprātīgi un saskaņā ar pušu gribu noslēgts Valsts probācijas dienestā un esot vērtējams kā krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums. Secinot, ka kriminālprocess izbeidzams, tiesnese norāda uz KL 7.panta otro daļu, kurai atbilstoši KL 130.panta otrajā daļā paredzētais

³⁷ *Izlīgums neuzliek pienākumu kriminālprocesu vienmēr izbeigt*. [b.a.] 19.12.2008, [atsauce 27.10.2010].Pieejams www.at.gov.lv

³⁸ Tukuma rajona tiesas 2008.gada 30.janvāra lēmums lietā Nr.K37-22/08. **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums*. [b.i.] 2008, 61 lpp.

noziedzīgais nodarījums ir klasificēts kā kriminālpārkāpums, uz KL 58.panta otro daļu, kas paredz apsūdzētā atbrīvošanu no kriminālatbildības uz izlīguma pamata, kā arī uz KPL 625.panta pirmās daļas 3.punktu, saskaņā ar kuru kriminālprocess privātās apsūdzības lietā izbeidzams iztiesāšanas stadijā, ja cietušais un apsūdzētais izlīguši. Tādējādi, ievērojot KL 58.panta otro daļu, KPL 625.panta pirmās daļas 3.punktu, tiesa nolēma vainīgo atbrīvot no kriminālatbildības pēc KL 130.panta otrās daļas sakarā ar izlīgumu ar cietušo, izbeigt kriminālprocesu pret vainīgo pēc KL 130.panta otrās daļas.

Šādos gadījumos Augstākā tiesa norāda: „Noskaidrojot, ka izlīgums privātās apsūdzības kriminālprocesā (izņemot ar vardarbību saistītos jautājumus) atbilst likuma prasībām, procesa virzītāja pienākums ir izbeigt kriminālprocesu, pamatojoties uz KPL 625.panta pirmās daļas 3.punktu, kurā noteikts, ka kriminālprocess privātās apsūdzības lietā izbeidzams iztiesāšanas stadijā, ja ir noskaidrots, ka cietušais un apsūdzētais izlīguši. Atbrīvošana no kriminālatbildības šādos gadījumos nav piemērojama.³⁹

Iepazīstoties ar nolēmumiem, kur veikti izlīgumi publiskās apsūdzības procesos, kas uzsākti pēc personu pieteikuma, kuriem nodarīts kaitējums, augstākā tiesa secina, ka lielākajā daļā no tiesu prakses pētījumā analizētajiem nolēmumiem procesa virzītājam (tiesnesim un arī prokuroram) ir nepareiza izpratne par izlīguma būtību kriminālprocesā un, iespējams, par kriminālprocesa veidiem vispār, nekādu iebildumu šajā sakarā nebija arī apsūdzēto aizstāvjiem.

Piemēram, lietā⁴⁰ apsūdzībā KL 180.panta pirmajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Tiesas sēdē iesniegts rakstveida apsūdzētā izlīgums ar cietušajiem. Tiesu debatēs prokurors lūdza kriminālprocesu pret apsūdzēto izbeigt saskaņā ar KPL 377.panta pirmās daļas 9.punktu un 481.pantu, jo konstatēts kriminālprocesu nepieļaujošs apstāklis. Tiesa atzīmē, ka iztiesāšanas laikā ir konstatējusi KPL 377.panta pirmās daļas 9.punktā paredzēto apstākli, kas nepieļauj kriminālprocesu, vēl vadoties no KPL 536., 537., 538. un 481.panta, nolēma kriminālprocesu krimināllietā izbeigt.

Lēmums pēc būtības pareizs, taču iztrūkst norāde uz KPL 481.panta pirmās daļas 1.punktu, jo šā panta otrajā daļā reglamentēts jau pavisam cits kriminālprocesa izbeigšanas pamats. Kļūdaina ir arī norāde uz KPL 536. - 538.pantu, jo uz šo kriminālprocesa veidu KPL 48.nodaļa neattiecas.⁴¹

³⁹ **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums.* [b.i.] 2008, 61 lpp.

⁴⁰ Liepājas tiesas 2008.gada 21.maija nolēmums lietā Nr. 11260016008. **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums.* [b.i.] 2008, 61 lpp.

⁴¹ **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums.* [b.i.] 2008, 61 lpp.

Izsekojot līdzī lēmumā norādītajiem KPL pantiem, jāsecina, ka ir sarežģīti izprast ar kuriem KPL pantiem pamatot kriminālprocesa izbeigšanu. Visas minētās normas runā par kriminālprocesa izbeigšanu izlīguma gadījumā, jau sākot ar 377.panta 9.punktu, kurā norāda procesa izbeigšanas obligātumu, tam seko 481.panta 1.daļas 1.punkts, kurš atkārtoti iepriekš norādīto 377.panta 9.punktā norādītos apstākļus un protams tam visam vēl papildus 48.nodaļa, kura niansēti atrunā tiesas procesa laikā veicamās darbības. Speciālistam ir jāveido īpašas shēmas, lai nenojuktu un pamatojumā nenorādītu drošības pēc visas saistošās normas.

Augstākā tiesa, veicot analīzi norāda, ka vairākos tiesu nolēmumos tiesneši atsauca uz KPL 1.pantā definēto kriminālprocesa mērķi, paužot viedokli, ka tādējādi tiek ievērots mērķis, nodrošināt taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulējumu. Šis pants patiešām deklarē, ka KPL mērķis ir noteikt tādu kriminālprocesu – noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas, kriminālvajāšanas un krimināllietu iztiesāšanas – kārtību, kas nodrošina efektīvu KL normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. KPL 7.panta otrajā daļā un trešajā daļā reglamentētajos analizētajos kriminālprocesos tiek sasniegts mērķis, cietušais saņēmis kompensāciju par materiālo un morālo kaitējumu, apsūdzētais panācis kriminālprocesa izbeigšanu, izvairoties no kriminālatbildības un soda. Augstākā tiesa norāda, ka uz krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu nepieciešams raudzīties arī no aspekta „persona-valsts”, taču manā skatījumā nepārkāpjot KPL norādītās normas, izlīgums ir jāuzskata par pamatotu un likumīgu. Domāju, ka nevaram atzīt, ka KPL 1.pants būtu jānostāda pretrunā visam KPL kā tādām.

Spēkā esošās kriminālprocesa normas privātās apsūdzības kriminālprocesā un publiskās apsūdzības kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai tad, ja saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums, izlīgumu paredz kā šķērsli kriminālprocesā, KPL 377.panta „Kriminālprocesu nepieļaujošie apstākļi” 9.punktā nosakot, ka kriminālprocesu nedrīkst uzsākt, bet uzsākts process ir jāizbeidz, ja noticis cietušā un aizdomās turētā vai apsūdzētā izlīgums tādā kriminālprocesā, kuru var uzsākt tikai uz cietušās personas pieteikuma pamata, izņemot kriminālprocesu par KL 130.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja tas saistīts ar vardarbību ģimenē. Kriminālprocesa izbeigšana šādos gadījumos saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 380.pantu bija personu rehabilitējošs apstāklis līdz 2009.gada 12.martā pieņemtiem grozījumiem KPL.⁴² Saskaņā ar KPL 380.pantu kriminālprocesa izbeigšana sakarā ar cietušā un aizdomās turētā/apsūdzētā izlīgumu nav atzīstama par personu rehabilitējošu apstākli. Kriminālprocesa izbeigšana attiecīgajos gadījumos nenozīmē, ka persona nav izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ka tās uzvedība nebūtu pelnījusi nopēlumu. Fakts, ka personas ir

⁴² *Grozījumi Kriminālprocesa likumā*.likums, 12.03.2010. Rīga: Saeima [atsauce 28.10.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>

izlīgušas, nemaina izdarītā likumpārkāpuma dabu, un tas arī pēc izlīguma vērtējams kā noziedzīgs.

Izlīgums publiskās apsūdzības kriminālprocesā, kas uzsākts saskaņā ar KPL 7.panta pirmo daļu, kā arī par Krimināllikuma 130.pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību ģimenē, ir apstāklis, kas dod iespēju procesa virzītājam izvērtēt kriminālprocesa izbeigšanas iespējamību, vadoties no KPL 379.panta pirmās daļas 2.punktā noteiktā, ka procesa virzītājs var izbeigt kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, ja persona, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, ir izlīgusi ar cietušo vai viņa pārstāvi, kas ir KL 58.panta otrās daļas priekšraksta realizācijas mehānisms.

Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2007.gada 17.maija lēmumā lietā Nr.SKK-283/2007 bija norādījis, ka Kriminālprocesa likuma 379.panta pirmās daļas 2.punktu var piemērot tikai tad, ja nav konstatēts Kriminālprocesa likuma 377.panta 9.punktā noteiktais kriminālprocesu nepieļaujošais apstāklis.

Tādējādi tiesiski noslēgts izlīgums KPL 7.panta otrajā un trešajā daļā norādītajos kriminālprocesa veidos ir legāls pamats uzsākta kriminālprocesa izbeigšanai un to nekādā gadījumā nedrīkst vērtēt kā apstākli, kas pieļauj lēmuma pieņemšanu par kriminālprocesa izbeigšanu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības.⁴³

Manā, kā probācijas dienesta darbinieka, praksē ir nācies saskarties ar krimināllietām, kurās noziedzīgs nodarījums pastrādāts nosacītas notiesāšanas pārbaudes laikā. Kā, piemēram, nepilngadīgais atkārtoti veic dažādas neliela apmēra zādzības, par ko iesākumā piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, vēlāk nosacīta brīvības atņemšana ar pārbaudes laiku. Diemžēl arī pārbaudes laikā minētā persona izdara nodarījumu, kas kvalificēts pēc KL 180.panta pirmās daļas. Šajā gadījumā policija kriminālprocesu izbeidza saskaņā ar KL 58.panta otro daļu un KPL 379.panta pirmās daļas 2.punktu. Valsts probācijas dienests nosūtīja tiesai iesniegumu ar lūgumu izvērtēt šīs situācijas atbilstību KL 55.panta otrajai daļai un pieņemt lēmumu par pamatsoda izpildi. Tiesa noraidīja šo lūgumu par pamatsoda izpildi, argumentējot, ka izlīgums krimināllietā par KL 180.panta pirmajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu tika noslēgts, pamatojoties uz KPL 377.panta 9.punktu. Saskaņā ar KPL 7.panta otro daļu par KL 180.pantā paredzēto nodarījumu publiskās apsūdzības procesu uzsāk, ja saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums. Policijas lēmumā par kriminālprocesa izbeigšanu nepamatoti norādīts, ka kriminālprocess izbeigts saskaņā ar KL 58.panta otro daļu un KPL 379.panta pirmās daļas 2.punktu. Atbilstoši KPL 380.pantam šis apstāklis ir personu nereabilitējošs, bet, izbeidzot kriminālprocesu saskaņā ar KPL 377.panta

⁴³ **Strada-Rozenberga K.** Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 04.11.2008., Nr. 42.

9.punktu, tas uz to laiku bija personas rehabilitējošs apstāklis, kas neradīja tai nekādas juridiskas sekas, tātad notiesātajam atbilstoši KL 55.panta desmitai daļai un KPL 641.panta otrajai daļai nebija izpildāms pamatsods, jo attiecībā pret viņu kriminālprocess izbeigts sakarā ar kriminālprocesu nepieļaujošu apstākļu konstatēšanu, pie tam šis apstāklis bija personu rehabilitējošs. 2009.gada 12.martā pieņemtie grozījumi KPL 380.pantā vairs neļauj uzskatīt KPL 377.panta pirmās daļas 9.punkta kriminālprocesa nepieļaujošos apstākļus par rehabilitējošiem apstākļiem.

3.3. Izlīgums kā viens no pamatiem personu atbrīvošanai no kriminālatbildības

Augstākās tiesas Senāta veiktā pētījuma rezultāti liek secināt arī par citām tiesnešu un prokuroru kļūdām, tiesvedībā piemērojot izlīgumu. Ne KL 58. panta otrā daļa, ne arī KPL 379. panta pirmā daļa neuzliek pienākumu kriminālprocesu izbeigt, bet tikai sniedz procesa virzītājam iespēju izlemt jautājumu par kriminālprocesa izbeigšanu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, izvērtējot, vai ir pamats kriminālprocesu izbeigt un personu no kriminālatbildības atbrīvot. Apkopojums arī parāda, ka turpat vai divās trešdaļās analizēto nolēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, tiesa nav devusi šāda veida argumentāciju.⁴⁴

KPL 379.panta pirmās daļas 2.punkts nosaka, ka procesa virzītājs var izbeigt kriminālprocesu, ja persona, kas izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, ir izlīgusi ar cietušo vai viņa pārstāvi. Tas samazina iespējamo notiesāto personu skaitu un reālas brīvības atņemšanas piemērošanu. Ir gadījumi, kad noziedzīgs nodarījums atzīstams par mazāk smagu tikai tāpēc, ka KL paredz piespried brīvības atņemšanu uz laiku, kas ilgāks par diviem gadiem. Faktiski nodarījums nav radījis lielu kaitējumu, kas atbilstu šādam soda apmēram. Izlīgums sarp cietušo un likumpārkāpēju dod pamatu krimināllietas izbeigšanai un personas atbrīvošanai no kriminālatbildības, taču tas nenozīmē automātisku likumpārkāpēja atbrīvošanu no kriminālatbildības. Ikviens noziedzīgs nodarījums apdraud ne tikai cietušā intereses, bet rada arī zināmu kaitējumu sabiedrībai, tieši tāpēc procesa virzītājs var turpināt krimināllietas izmeklēšanu un pēc pabeigšanas nosūtīt to uz tiesu, lai apsūdzētajam piemērotu kriminālsodu. Savukārt šī panta ceturrtā daļa nosaka, ka kriminālprocesu izbeigt uz izlīguma pamata nedrīkst, ja ir iegūtas ziņas, ka izlīgums panākts draudu vai vardarbības rezultātā vai izmantojot citus prettiesiskus līdzekļus. Tas nozīmē, ka noziedzīga nodarījuma izdarītājs nevar piespiest cietušo veikt izlīgumu. Izlīguma process notiek ārpus kriminālprocesa, un

⁴⁴ **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums.* [b.i.] 2008, 61 lpp.

lietas virzītājam nav svarīgi, kas pamudinājis cietušo izlīgt ar vainīgo, kas nodarījusi viņam kaitējumu. Šeit būtu probācijas dienesta starpnieka atbildība, ar parakstu apliecināt, ka īstenotais process un noslēgtais izlīgums īstenots labprātīgi, bez viltus, maldiem vai spaidiem.

Izlīguma īstenošana KPL aprakstīta 381.pantā. Pants nosaka, ka izlīguma gadījumā cietušā un noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas samierināšanos var veicināt Valsts probācijas dienesta apmācīts starpnieks. KPL netiek reglamentēta izlīgšanas procedūra un nozīme ir tikai izlīgšanas rezultātam. Procesa virzītājs šādā gadījumā informē Valsts probācijas dienestu. Izlīguma dokumentā jānorāda, ka tas noslēgts labprātīgi, ka puses saprot tā sekas, jānorāda nosacījumi, par kuriem puses vienojušās. Izlīguma dokumentu pievieno krimināllietai. Tiesas sēdes laikā izlīgumu var paziņot mutvārdos un to ieraksta tiesas sēdes protokolā, ko paraksta cietušais un apsūdzētais. Izlīguma dokumentu paraksta abas puses, procesa virzītāja vai Valsts probācijas apmācīta starpnieka klātbūtnē, kuri apliecina pušu parakstus. Puses var iesniegt procesa virzītājam arī notariāli apliecinātu izlīgumu.

Domāju, ka būtu jānosaka viena dienesta kompetence, vadīt izlīguma procesu, lai nezustu šī procesa pamatmērķis. Nevaru piekrist, ka puses mirklā iespaidā atrisina savu konfliktu un ar tūlītēju parakstu atrisina savstarpējo attiecību problēmu. Tādējādi būtu KPL 381.panta pirmajā daļā vārdu „var „ aizstāt ar vārdu „veicina”, otrajā daļā izņemt vārdus „un ir lietderīgi iesaistīt starpnieku”, kā arī aizstāt vārdu „var” ar vārdu „informē”. Šī paša panta 5.daļā izņemt vārdus „procesa virzītāja vai”.

Cietušā viedoklim var būt izšķiroša nozīme, izlemjot jautājumu par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu vai uzsākta kriminālprocesa izbeigšanu, kas izriet no KPL 379.panta līdz 381.pantam. Arī KPL 536.pants līdz 538.pantam nosaka tiesvedības īpatnības cietušā un apsūdzētā izlīguma gadījumā. Cietušais kriminālprocesā var būt fiziska vai juridiska persona, kurai ar noziedzīgo nodarījumu radīts kaitējums, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums. Paziņot par cietušā un apsūdzētā izlīgumu var līdz tiesas aiziešanai uz apspriežu istabu. Pie rakstveidā noslēgta izlīguma ir jāņem vērā KPL 536.panta 3.daļa, kura nosaka, ka ja izlīgumu iesniedz apsūdzētais bez cietušā klātbūtnes un cietušais ir fiziska persona, izlīgumam ir jābūt notariāli vai Valsts probācijas dienesta apmācīta starpnieka apliecinātam. KPL 537.pants nosaka lietas materiālu pārbaudi izlīguma gadījumā. Ja izlīgumu iesniedz vai parakstās par to tiesas sēdes protokolā, kad uzsākta tiesas izmeklēšana, un tiesai nav šaubu par apsūdzētā vainu, tā izmeklēšanu pārtrauc un pāriet pie tiesas debatēm. Savukārt, ja par izlīgumu paziņo tiesas debašu laikā, tiesa pārtrauc debates un dod apsūdzētajam pēdējo vārdu. Ja par izlīgumu paziņo pēc tiesas debatēm, tiesa dod vārdu tiesas debašu dalībniekiem viedokļa izteikšanai. KPL 538.pants paredz tiesai nepārbaudot lietas materiālus, pieņemt lēmumu par apsūdzētā atbrīvošanu no kriminālatbildības un

kriminālprocesa izbeigšanu, ja tiek paziņots par izlīgumu līdz tiesas aiziešanai uz apspriežu istabu.

Īpaši rūpīga visu lietas materiālu analīze, lai izbeigtu kriminālprocesu, nepieciešama kriminālprocesos par noziedzīgiem nodarījumiem, kas izdarīti pret nepilngadīgajiem. Kriminālprocesa izbeigšana un personas atbrīvošana no kriminālatbildības šādos gadījumos pieļaujama tikai tad, ja tas ir nepilngadīgā interesēs un tiesai ir pilnīga pārliecība, ka tās turpmāk netiks apdraudētas.

KL ir vairākas normas, kurās noteikta atbildība tieši par tādiem noziedzīgiem nodarījumiem pret nepilngadīgajiem, kas klasificēti kā mazāk smagi noziegumi, līdz ar to pieļaujot iespēju izlīguma gadījumā atbrīvot apsūdzēto no kriminālatbildības, izbeidzot kriminālprocesu, piemēram, par nepilngadīgo pavešanu netiklībā KL 162. panta pirmā daļa, par cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo KL 174. pants, par nepilngadīgā iesaistīšanu noziedzīgā nodarījumā KL 172. pants, par nepilngadīgā novešanu līdz dzēruma stāvoklim un iesaistīšanu nemedicīniskā ārstniecības un citu vielu lietošanā, kas izraisa apreibumu KL 173. pants.

Līdz 2005. gada 1. oktobrim, kad stājās spēkā grozījumi KL 58. panta otrajā daļā,⁴⁵ likumā bija noteikts aizliegums atbrīvot no kriminālatbildības uz izlīguma pamata personu, ja noziedzīga nodarījuma cietušais ir bijis nepilngadīgs. Šī norma lielā mērā iestājās par nepilngadīgo interešu aizsardzību un nodrošināja, ka apsūdzētie saņem sodu.

V.Liholaja savā publikācijā⁴⁶ analizējot tiesu praksi, norāda, ka nolēmumos, kuros kriminālprocess izbeigts uz izlīguma pamata, nav ne vārda par faktiskā cietušā - mazgadīgā bērna - interesēm sakarā ar izlīgumu, it kā fiziskās un psihiskās ciešanas nebūtu nodarītas tieši viņam un viņam arī turpmāk nebūtu jādzīvo šajā ģimenē, kur, kā tiesa pati atzinusi, netika nodrošināta normāla bērna attīstība, tika nodarīts kaitējums viņa veselībai un psiholoģiskajai attīstībai. Kā vienu no piemēriem viņa min krimināllietu, kurā patēvs četrus gadus, sākot no puisēna piecu gadu vecuma, cietsirdīgi un vardarbīgi izturējās pret zēnu - viņam sita, draudēja, ieslēdza automašīnā, pēdējā konstatētajā gadījumā pēc vieglu miesas bojājumu bez veselības traucējuma nodarīšanas izdzina no mājas. Tiesas sēdē apsūdzētais un cietušā likumiskā pārstāve māte paziņoja, ka ir panākts izlīgums, valsts apsūdzības uzturētājs un aizstāvis pauda uzskatu, ka kriminālprocesu var izbeigt, atbrīvojot apsūdzēto no kriminālatbildības, jo izlīgums atbilstot Kriminālprocesa likuma prasībām. Atsaucoties uz KL 58. panta otrajā daļā, KPL 537. un 538. pantā noteikto, ka tiesa var tādu lēmumu pieņemt, jo apsūdzētā inkriminētais noziedzīgais nodarījums ir mazāk smags, ievērojot apsūdzētā

⁴⁵ Grozījumi Krimināllikumā. Latvijas Vēstnesis, 30.09.2005., Nr.156.

⁴⁶ **Liholaja, V.** Izlīgums un taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums. *Jurista Vārds*, 07.07.2009, Nr.27(570)

attieksmi pret izdarīto, par ko gan lēmumā nav ne vārda, cietušās attieksmi pret apsūdzēto, kas tāpat nav analizēta, valsts apsūdzības uzturētāja viedokli, tiesa tā arī izdarīja – atbrīvoja šo personu no kriminālatbildības un izbeidza kriminālprocesu viņa apsūdzībā saskaņā ar KL 174. pantu un 130. panta pirmo daļu, lai arī pants par tīšu vieglu miesas bojājumu nodarīšanu vispār bija inkriminēts nepamatoti.

Jāsecina, ka tiesu prakse tiešām norāda uz bērnu tiesību ignorēšanu un jāpiekrīt K. Stradas-Rozenbergas piedāvātajam ierosinājumam apstākļu, kas nepieļauj kriminālprocesa izbeigšanu sakarā ar izlīgumu,⁴⁷ uzskaitījumu papildināt vēl ar vienu apstākli, norādot, ka no kriminālatbildības uz izlīguma pamata nav atbrīvojamas noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas, ja cietušais ir nepilngadīgs, vai ar noziedzīgu nodarījumu citādi aizskartas nepilngadīgā tiesības un intereses.

Augstākās tiesas tiesu prakses⁴⁸ izvērtējumā norādītas nepilnības atsaucoties uz likumu, saskaņā ar kuru nolēmums pieņemts. Ir gadījumi, kad tiesa līdz ar KPL 379.panta pirmās daļas 2.punktu un 481.panta otro daļu, no kā šajā gadījumā jāvadās, pieņemot nolēmumu, norādījusi arī uz KPL 377.panta 9.punktu un 481.panta pirmās daļas 1.punktu, kas reglamentē procesa virzītāja rīcību, konstatējot kriminālprocesu nepieļaujošos apstākļus. Rodas arī jautājums, vai pieņemot lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu un atbrīvojot personu no kriminālatbildības sakarā ar izlīgumu, ir nepieciešama attiecīgā motivācija? KPL 320.panta ceturtajā daļā, aprakstot nolēmuma motīvu daļu, noteikts, ka tajā norāda atsauci uz likumu, saskaņā ar kuru nolēmums pieņemts, un pamato izdarīto secinājumu. Taču tepat ir piezīme, ka motīvu daļai nolēmumā jābūt, ja tas ir noteikts šajā likumā, tostarp arī tā 48.nodaļā, kas reglamentē tiesvedības īpatnības cietušā un apsūdzētā izlīguma gadījumā, tiesai kā procesa virzītājam nav noteikts pienākums pieņemt motivētu lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, atbrīvojot personu no kriminālatbildība. Manuprāt, svarīgi ir noteikt pienākumu motivēt tiesnesim lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, jo likumdevējs gan KL 58.panta otrajā daļā, gan KPL 379.panta pirmās daļas 2.punktā, 481.panta otrajā daļā, 538.pantā norāda, ka tiesa var pieņemt lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības, taču tas nav tiesas pienākums ikvienā gadījumā, kad vien izlīgums starp cietušo un apsūdzēto noslēgts, pat ja ievēroti visi likuma priekšraksti. Pieņemtā lēmuma motivēšana disciplinētu tiesnesi un veicinātu nekļūdīga lēmuma pieņemšanu. Arī kriminālprocesā iesaistītajām pusēm būtu skaidrāks un saprotamāks tiesneša lēmums, ja tajā būtu norādīta motivācija, tas nozīmē, būtu skaidri uzskaitīti faktori, kuri ietekmējuši lietas iznākumu.

⁴⁷ **Strada-Rozenberga K.** Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 04.11.2008., Nr.42, 8.lpp.

⁴⁸ **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums*. [b.i.] 2008, 61 lpp.

Norāde uz izlīguma esamību nevar tikt atzīta par pamatu secinājumam, ka kriminālprocess ir izbeidzams un persona atbrīvojama no kriminālatbildības. Izlīgums ir tikai priekšnosacījums, lai lemtu par KL 58.panta otrās daļas un KPL 379.panta pirmās daļas 2.punkta piemērošanas iespējamību, savukārt, pieņemot lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības sakarā ar izlīgumu, tajā norādāmi motīvi, kas gūti, izvērtējot konkrētās lietas apstākļus, un radījuši pārliecību par šāda lēmuma pieņemšanas nepieciešamību.⁴⁹

Izlīgums kā kriminālprocesa izbeigšanas pamats visai plaši tiek praktizēts arī gadījumos, ja pieļauti tīši rupji Ceļu satiksmes noteikumu prasību pārkāpumi un nodarījuma sekas ir cilvēka bojāeja.

Tas, ka kriminālprocesa izbeigšana, atbrīvojot personu no kriminālatbildības sakarā ar izlīgumu, ir tiesas tiesības, nevis pienākums, īpaši akcentēts LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 19.decembra lēmumā lietā Nr.SKK-713/2007 V.L. apsūdzībā KL 260.panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Izlīguma īstenoša krimināllietās, kur apsūdzība izvirzīta KL 260.panata ietvaros ir ļoti izplatīta praksē. Piemēram, KL 260.panta otrajā daļā paredzētais nodarījums tiek atzīts par izdarītu aiz neuzmanības un saskaņā ar KL 7.panta trešo daļu klasificēts kā mazāk smags noziegums, par tā izdarīšanu noteikta brīvības atņemšana uz laiku līdz 10 gadiem. Pie tam jāņem vērā, ka pati Ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšana nereti tiek izdarīta tīši, pārkāpums pēc sava rakstura vērtējams kā rupjš.

Ja persona noziedzīga nodarījuma rezultātā mirusi, saskaņā ar KPL 95.panta trešajā daļā noteikto cietušais kriminālprocesā var būt pārdzīvojušais laulātais, kāds no mirušā augšupejošiem vai lejupejošiem radniekiem, adoptētājs, pirmās pakāpes sānu līnijas radnieks. Kā norāda K. Strada-Rozenberga, paredzēta "faktiski cietušās personas kā procesa dalībnieka "aizvietošana" tās nāves gadījumā", pamatoti piedāvājot veidot tādai personai īpašu procesuālu statusu - "persona, kura iestājas par miruša cietušā interešu aizsardzību," šobrīd esošā cietušā "aizvietošanas" vietā.⁵⁰

Izlīgumu ar apsūdzēto šajā gadījumā slēdz noziedzīgā nodarījumā tieši neiesaistīta persona, un tā nosacījumi visbiežāk ir saistīti ar kompensāciju par materiālajiem zaudējumiem un morālo kaitējumu, kāds, pēc šo cietušo viedokļa, nodarīts ar apsūdzētā prettiesisko rīcību. Praksē bieži vien šī materiālā puse tiek pārvērtēta un pušu savstarpēja vienošanās ir kā kaulēšanās pie kāda darījuma slēgšanas. Manā skatījumā, šāda nosacījuma izpilde būtu

⁴⁹ LR Augstākā tiesa. Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums*. [b.i.] 2008, 61 lpp.

⁵⁰ Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 04.11.2008., Nr. 42

traktējama kā viens no vainu mīkstinošajiem apstākļiem. Kaitējuma atlīdzība un pienākums atlīdzināt kaitējumu jau ietverts Civillikuma 1635. un 1779. pantā. Arī KPL 350. pantā norādīts, ka kompensācija ir naudas izteiksmē noteikta samaksa, ko persona, kura ar noziedzīgu nodarījumu radījusi kaitējumu, kā gandarījumu par morālo aizskārumu, fiziskajām ciešanām un mantisko zaudējumu samaksā brīvprātīgi vai uz tiesas nolēmuma pamata. Labprātīga nodarītā zaudējuma atlīdzināšana saskaņā ar KL 47. panta pirmās daļas 4. punktu ir atzīstama par atbildību mīkstinošu apstākli un, protams, ņemama vērā kā viens no apstākļiem, lemjot jautājumu par personas atbrīvošanu no kriminālatbildības sakarā ar izlīgumu un kriminālprocesa izbeigšanu.

Krimināltiesību teorijā un tiesu praksē⁵¹ atzīts, ka KL 260. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma galvenais tiešais objekts ir sabiedriskā drošība transportlīdzekļu kustības un ekspluatācijas jomā, savukārt personas dzīvība un veselība ir papildu tiešais objekts. Kā jau minēts iepriekš, cietušais var izlīgt ar apsūdzēto daļā par viņam radīto kaitējumu, taču ne par sabiedriskās drošības apdraudējumu, tāpēc, jau no šā aspekta vien raugoties, vainīgā atbrīvošana no kriminālatbildības, izbeidzot kriminālprocesu, nebūtu pieļaujama. Šādu uzskatu pauž K. Strada-Rozenberga, ka likumā strikti jānosaka, ka kriminālprocess var tikt izbeigts, ja ir panākts izlīgums tikai par tādiem noziedzīgiem nodarījumiem, kuru "tiešais objekts ir kāda personiska rakstura interese un kuri neskar plašu sabiedrības loku".⁵²

1998. gada 15. oktobra likuma "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību"⁵³ 24. pantā kā viens no smagu seku kritērijiem ir minēta cilvēka nāve. Tas attiektos arī uz smaga miesas bojājuma vai psihiskas dabas traucējuma nodarīšanu vismaz vienai personai, mazāk smagu miesas bojājumu nodarīšanu vairākām personām un uz citām šajā likuma normā norādītajām sekām. KL 58. panta otrajā daļā varētu norādīt ierobežojumu personas atbrīvošanai no kriminālatbildības un proti tās būtu noziedzīga nodarījuma izraisītās smagās sekas.

K. Strada-Rozenbergas ierosina, ka likumā būtu norādāmi apstākļi, kurus konstatējot kriminālprocesa izbeigšana sakarā ar izlīgumu būtu nepieļaujama, kā vienu no tādiem apstākļiem minot, smagu seku izraisīšanu ar noziedzīgu nodarījumu.⁵⁴

⁵¹ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 28. aprīļa lēmumu lietā Nr. SKK-181/2008.

⁵² **Strada-Rozenberga K.** Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 04.11.2008., Nr. 42.

⁵³ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. *Latvijas Vēstnesis*, 04.11.1998., Nr.331/332

⁵⁴ **Strada-Rozenberga K.** Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 04.11.2008., Nr. 42.

3.4. Izlīgums kā vainu mīkstinošs apstāklis

Izlīgums starp cietušo un likumpārkāpēju var būt par iemeslu kriminālprocesa izbeigšanai, vai citos gadījumos tiesa to var ņemt vērā, nosakot sodu. Tiesu praksē ir atšķirīga pieeja tam, ka puses ir slēgušas izlīgumu, vienojušās par nosacījumiem, kur viens no nosacījumu veidiem ir nodarītā zaudējuma atlīdzināšana vai nodarītā kaitējuma novēršana cietušajam.

Runājot par soda noteikšanas vispārīgajiem principiem, kas noteikti KL 46. pantā, svarīgs ir jautājums par atbildību mīkstinošiem apstākļiem. Par šo krimināltiesību institūtu juridiskajā literatūrā ir plaši diskutēts, un arī tiesu prakse šajā jautājumā ir ļoti daudzveidīga.

KL 47. panta pirmās daļas 4. punktā ietvertais atbildību mīkstinošais apstāklis - "vainīgais labprātīgi atlīdzinājis nodarīto zaudējumu vai novērsis radīto kaitējumu" - tiesu praksē ir diezgan aktuāls. Šim apstāklim ir liela nozīme, jo tas norāda uz vainīgā attieksmi pret izdarīto. Lai šo apstākli atzītu par atbildību mīkstinošu, ir jākonstatē labprātība un, kā tas izriet no šīs normas satura, arī tas, ka zaudējums vai kaitējums ir atlīdzināts vai novērsts pilnībā. Kā norāda V. Liholaja, likumdevējs ir licis šo apstākli saprast kā jau notikušu faktu.⁵⁵

Runājot par labprātību, nozīmes nav tam, ka vainīgais pats sedzis zaudējumu, bet gan tam, ka zaudējumu segšana ir notikusi pēc viņa iniciatīvas. Augstākā tiesa savā 2007. gada 19. marta lēmumā pamatoti norādījusi, ka "par vainīgā atbildību mīkstinošu apstākli - labprātīgu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu - atzīstams ne tikai fakts, kad viņš pats personīgi labprātīgi sedz nodarītos zaudējumus, bet arī, kad to pēc vainīgā pilnvarojuma (arī mutvārdu) izdara cita persona"⁵⁶

Tāpat ir svarīgi konstatēt, kad tieši vainīgais ir sācis segt zaudējumu vai novērst kaitējumu, jo tas lielā mērā norāda uz šo darbību labprātību. Juridiskajā literatūrā pastāv arī viedoklis, ka kaitējuma atlīdzināšanai jānotiek līdz sprieduma spēkā stāšanās brīdim, turklāt pilnā apmērā.⁵⁷

Nereti apsūdzētie sāk segt zaudējumus neilgi pirms tiesas sēdes, savukārt tiesas, formāli raugoties uz šādu faktu, to atzīst par atbildību mīkstinošu apstākli. Piemēram, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija 2007. gada 26. oktobra spriedumā par apsūdzētā atbildību mīkstinošu apstākli atzinusi to, ka viņš "ir sācis segt materiālo zaudējumu".⁵⁸ Uz šī pamata tiesa atzinusi par iespējamu apsūdzēto, kurš atkārtoti personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās izdarījis krāpšanu lielā apmērā, notiesāt nosacīti.

⁵⁵ **Liholaja, V.** Soda noteikšanas principi: likums un prakse. *Jurista Vārds*, 12.12.2006., Nr. 49(452)

⁵⁶ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 19. marta lēmums lietā Nr. SKKJ-194/2007.

⁵⁷ **Liholaja, V.** Soda noteikšanas principi: likums un prakse. *Jurista Vārds*, 12.12.2006., Nr. 49(452), 28. lpp.

⁵⁸ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 26. oktobra spriedums lietā K/04-24/07-4

Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2008. gada 14. janvāra spriedumā⁵⁹ lietā par slepkavību, ko izdarījis recidīvists, kā atbildību mīkstinošs apstākļi norādīts tas, ka apsūdzētais ir labprātīgi daļēji atlīdzinājis cietušajam kaitējuma kompensāciju. Atlīdzinātā summa faktiski ir 50 latu no 400 latiem un tā tikusi izmaksāta cietušajam pēdējo trīs mēnešu laikā pirms tiesas sēdes.

Ir tiesas spriedumi, kuros par atbildību mīkstinošu atzīts apstākļi, kad vainīgais arī tikai daļēji atlīdzinājis nodarīto zaudējumu vai kaitējumu, un tiesa arī nenorāda, kad un cik liela daļa tikusi atlīdzināta.

No Augstākās tiesas statistikas datiem par KL 175. panta trešās un ceturtais daļas piemērošanu pirmās instances tiesās 2006. gadā izriet, ka no 329 notiesātajiem 50 personām (15%) par atbildību mīkstinošu apstākļi tika atzīta zaudējuma pilnīga vai daļēja atlīdzināšana.⁶⁰ Savukārt lietās par huligānismu, kurās 2006. gadā pirmajā instancē taisīts notiesājošs spriedums, 152 personām (24%) atbildība tika mīkstināta, norādot, ka apsūdzētie daļēji vai pilnīgi atlīdzināja ar noziegumu radīto kaitējumu.

Salīdzinājumā ar situāciju, kad jau izlīguma procesa laikā cietušais saņem no vainīgā pilnu kompensāciju par radīto kaitējumu un ar noziedzīgu nodarījumu saistītajiem pārdzīvojumiem, izlīgšana ar nosacījumiem negarantē, ka cietušais tiešām saņems no pārkāpēja solīto. Diemžēl praksē ir bieži gadījumi, kad vainīgie izlīguma procesa laikā uzņemas kompensēt cietušajam radītos zaudējumus, bet vēlāk, būdami atbrīvoti no kriminālatbildības vai saņēmuši mīkstinošu sodu pēc izlīgšanas ar cietušo, ignorē savus pienākumus. Cietušajam ir svarīgi izvērtēt vainīgās personas iespējas izpildīt dotos solījumus un to izpildes termiņus. Ne vienmēr jāpieņem visi šīs personas solījumi.

Ir krimināllietas, kurās noziedzīgo nodarījumu izdarījis nepilngadīgais un nodarīto materiālo zaudējumu vai morālo kaitējumu cietušajam kompensējuši viņa vecāki. Šajā sakarā var minēt Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 16. augusta spriedumu⁶¹ ar kuru apsūdzētais notiesāts saistībā ar KL 159. panta otrajā daļā paredzētā nozieguma izdarīšanu. Apsūdzētais, pielietojot vardarbību un izmantojot cietušās bezpalīdzības stāvokli, personu grupā stājās dzimumsakaros ar nepilngadīgo. Tiesas kolēģija par vienu no apsūdzētā atbildību mīkstinošiem apstākļiem atzinusi labprātīgu nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu cietušajai, ko faktiski veica apsūdzētā vecāki. Apsūdzētajam tika noteikts sods, piemērojot gan KL 49.panta, gan 55. panta nosacījumus, neraugoties uz viņa izdarītā nozieguma raksturu, cietušās psihei un veselībai radīto kaitējumu un to, ka morālo

⁵⁹ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2008. gada 14. janvāra spriedums lietā KA04-96-08/11

⁶⁰ Augstākās tiesas Senāta krimināllietu departamenta un Judikatūras nodaļas tiesu prakses apkopojums "Atsevišķu rajona tiesu prakse sodu politikas veidošanā saistībā ar likuma piemērošanu un interpretāciju pēc KL 175.p.3. un 4.d.". Rīga, 2006. [atsauce 27.10.2010.] Pieejams: www.at.gov.lv

⁶¹ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 16. augusta spriedums lietā Nr.K/04-294-07/23

kaitējumu sedza apsūdzētā vecāki patstāvīgi un pēc savas iniciatīvas. Pēc Mag.jur. A.Prozumentas domām⁶² šādos gadījumos nebūtu pareizi kaitējuma atlīdzināšanas faktu atzīt par apsūdzētā atbildību mīkstinošu apstākli, jo tas neizriet no paša apsūdzētā gribas un iniciatīvas.

Saskaņā ar KL 47. panta otro daļu tiesai ir tiesības par atbildību mīkstinošiem atzīt arī citus apstākļus. Šajā pantā nav ietverti nekādi plašāki norādījumi un kritēriji šo ekskluzīvo tiesību izmantošanai. Tiesu prakse pierāda, ka ir tiesneši, kuri izlīgumu starp apsūdzēto un cietušo pamatojoties uz šo normu, ņem par atbildību mīkstinošu apstākli.

Piemēram, par izlīgumu starp apsūdzēto un cietušo Rīgas apgabaltiesas krimināllietu tiesas kolēģija spriedumā⁶³ norāda, ka lietā iesniegtais izlīgums nav obligāti jāpieņem, jo krimināllietā nav ierosināta pēc cietušā pieteikuma saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 7. pantu. Tomēr tiesa šo izlīgumu ņem vērā, nosakot sodu.

Jāsecina, ka tiesu praksē joprojām nav vienprātības par atbildību mīkstinošo apstākļu saturu un KL 47. panta otrās daļas piemērošanas iespējamību. Turklāt lielākoties atbildību mīkstinošu apstākļu konstatēšana ir saistīta ar KL 49. panta noteikumu piemērošanu. Nereti likumā neminētu apstākļu atzīšana par atbildību mīkstinošiem ir acīmredzami vērsta tieši uz soda samazināšanu vainīgajam, atrodot par iespējamu piemērot KL 49. pantu. Šeit izpaužas tiesneša subjektīvais viedoklis un vēlme saskatīt apstākļus, ko atzīt par atbildību mīkstinošiem, lai izpildītos KL 49. panta prasības soda samazināšanai. Taču tas bieži var stimulēt vainīgo personu atbildēt par nodarīto, vēl jo īpaši, ja tas panākts savstarpēju izlīguma sarunu procesā. Ieguvējs ir arī cietušais, kurš saprātīgā termiņā saņem kaitējuma atlīdzību.

Pēc manas pieredzes, kā probācijas dienesta izlīgumu starpniekam, jāsaka, ka pretējs viedoklis ir daļai prokuroru. Viņi nelabprāt vēlas atzīt izlīgumu par vainas mīkstinošu apstākli, bažījoties par dažādas likuma interpretācijas iespējām, kas praksē rada risku šo likumu piemērot nepareizi.

⁶² **Prozumenta, A.** Atbildību mīkstinošie apstākļi. *Jurista vārds*, 12.01.2010., Nr.2 (597)

⁶³ Rīgas apgabaltiesas krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 30. janvāra spriedums lietā Nr. K-04-0123-07/17

4. Izlīguma īstenotājs – Valsts probācijas dienests

Kopš 2004.gada Valsts probācijas dienesta likumā ir definēts izlīgums ar starpnieka palīdzību. Likuma 13.pants nosaka, ka Valsts probācijas dienests (turpmāk tekstā – dienests) nodrošina iespēju cietušajam un personai, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, brīvprātīgi iesaistīties izlīgumā ar starpnieka palīdzību. Lai izlīgums tiktu nodrošināts, likums nosaka pienākumus Valsts probācijas dienestam:

1. veikt starpnieku apmācību
2. informēt procesa virzītāju par iespējām īstenot izlīgumu un tā mērķiem
3. īstenot izlīgumu
4. paziņot procesa virzītājam par izlīguma rezultātiem
5. sniegt sabiedrībai informāciju par iespējām īstenot izlīgumu un tā mērķiem

No 2008.gada 1.janvāra ir spēkā stājušies Ministru kabineta (turpmāk tekstā – MK) noteikumi Nr. 825 „Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību”⁶⁴ un Nr.782 „Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests sertificē brīvprātīgo probācijas darbinieku, kuri ir starpnieki izlīgumā.”⁶⁵

MK noteikumi Nr. 825 nosaka kārtību, kā tad izlīguma process organizējams, definē starpnieka un pušu tiesības un pienākumus. Īpaši tiek atrunāts nepilngadīgas vai rīcībnespējīgas pilngadīgas personas iesaistīšana izlīgumā. Noteikumos tiek atrunāta izlīguma sēdes vadīšana, kā arī izlīguma dokumenta rakstveida noformēšana. Izlīguma ar starpnieku procesa rezultāts tiek noformēts rakstveidā un to dara starpnieks. Dokumenta mērķis ir fiksēt notikušo izlīgumu un izskaidrot izlīguma tiesiskās sekas.

MK noteikumi Nr. 782 dod iespēju dienestam deliģēt izlīgumā starpnieka pienākumus brīvprātīgajam probācijas darbiniekam, kurš attiecīgi ir sertificēts. Kārtība nosaka noteiktu prasību apjomu, sertifikāta iegūšanai, atjaunošanai un anulēšanai.

Izlīgumu īstenošana tika būtiski ierobežota saistībā ar valsts budžeta grozījumiem 2009.gadam, kad 2009.gada 16.jūnijā Saeimā tika pieņemti grozījumi KPL, kuri paredz, ka no 2009.gada 1.jūlija līdz 2012.gada 31.decembrim šā likuma 381.panta 1. un 2.daļā paredzētajā gadījumā dienesta apmācīts starpnieks iesaistās tikai pirmstiesas kriminālprocesa laikā.

⁶⁴ *Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību.* MK noteikumi Nr.825, 15.08.2009. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 28.10.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>

⁶⁵ *Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests sertificē brīvprātīgos probācijas darbiniekus, kuri ir starpnieki izlīgumā.* MK noteikumi Nr.782, 20.11.2007. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 28.10.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>

Dienests uzsāk izlīguma organizēšanu, ja ir saņemts procesa virzītāja rakstisks pieprasījums vai iesaistītās puses rakstisks iesniegums. Procesā virzītājam pieprasījumā ir jānorāda noteikta informācija par krimināllietu, lai būtu iespējama procesa organizēšana un izlīguma dokumenta sastādīšana. Šajā informācijā ir jānorāda krimināllietas numurs, krimināllikuma pants, daļa un punkts, informācija par cietušo, vai personu, kurai ir pārstāvības tiesības, informācija par personu, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, norādot procesuālo statusu. Vēlams ir noziedzīgā nodarījuma apraksts, kā arī nepieciešams norādīt termiņu, līdz kuram īstenojams izlīgums. Arī iesaistīto pušu rakstveida iesniegumā norādāma šāda pati informācija.

Saņemot no kādas iesaistītās puses rakstisku iesniegumu ar lūgumu īstenot izlīgumu, dienests piecu darba dienu laikā nosūta procesa virzītājam pieprasījumu sniegt nepieciešamo informāciju, ar šo dienests arī informē procesa virzītāju par iespējamo izlīguma procesu. Ja iesaistītā puse atrodas apcietinājumā vai pēc nolēmuma pieņemšanas izcieš sodu, kas saistīts ar brīvības atņemšanu, dienests rakstveidā lūdz ieslodzījuma vietai atļauju organizēt izlīguma sēdi. Organizējot izlīgumu, pamatojoties uz noziedzīga nodarījuma izdarītāja iesnieguma, dienests rakstveidā informē cietušo un lūdz sniegt rakstveida piekrišanu.

Starpnieks sāk organizēt izlīgumu tajā dienā, kad iesaistītās puses izteikušas piekrišanu dalībai izlīgumā. Izlīguma organizēšana un vadīšana nepārsniedz sešus mēnešus, bet privātās apsūdzības lietās termiņš nevar būt ilgāks par četriem mēnešiem. Ja iesaistītās puses neizlīgst procesa virzītāja noteiktajā termiņā vai dienesta noteiktajā termiņā, starpnieks par to rakstiski informē procesa virzītāju.

Starpnieks vienojas ar iesaistītajām pusēm par izlīguma sēdes vietu un laiku. Ja izlīguma sēdē nepieciešami tulka pakalpojumi un iesaistītās puses par to ir vienojušās, dienests pieaicina tulku un sedz izdevumus pa ršo pakalpojumu.

Dienesta starpnieks, vadot izlīgumu rēķinās ar šādām tiesībām:

- pieprasīt iesaistītajām pusēm uzrādīt personu apliecinošus dokumentus;
- tulkot izlīguma sēdes norisi vai pieaicināt tulku, ja par to vienojušās iesaistītās puses;
- atlikt izlīguma sēdi;
- atteikties organizēt un vadīt izlīgumu: ja nav iespējams uzzināt kādas iesaistītās puses kontaktinformāciju, ja iesaistītā puse atsakās piedalīties izlīgumā, ja iesaistītās puses nespēj vienoties par noziedzīga nodarījuma faktiem, ja iesaistītās puses vai trešās personas ar savu uzvedību vai rīcību apdraud vai aizskar izlīguma sēdē klātesošo personu cieņu;
- neparakstīt izlīgumu, ja ir pamats uzskatīt, ka tas panākts, izmantojot draudus, vardarbību vai citas prettiesiskas darbības.

Starpniekam ir noteikti pienākumi:

- iepazīties ar iesaistīto pušu izlīguma lietas būtību;
- pieaicināt likumisko pārstāvi, ja iesaistītā puse iz nepilngadīga vai rīcībnespējīga pilngadīga persona;
- rakstiski saskaņot ar likumisko pārstāvi nepilngadīgas vai rīcībnespējīgas pilngadīgas personas piedalīšanos izlīgumā;
- saskaņot ar iesaistītajām pusēm trešo personu piedalīšanos izlīguma sēdē;
- ievērot godīgumu, taisnīgumu, objektivitāti, neitralitāti un vienādu attieksmi pret iesaistītajām pusēm;
- informēt iesaistītās puses par starpnieka tiesībām un pienākumiem, izlīguma mērķi, izlīguma sēdes noteikumiem un kriminālprocesuālajām sekām;
- rūpēties par iesaistīto pušu savstarpēji pieklājīgu attieksmi vienam pret otru;
- pieaicināt tulku pēc iesaistīto pušu pieprasījuma;
- ievērot personu datu aizsardzību un neizpaust iegūto informāciju par esošajām, bijušajām un potenciālajām izlīgumā iesaistītajām pusēm;
- ja atklājas, ka iesaistītā puse ir bīstama apkārtējiem, ziņot pa to kompetentai iestādei;
- neizpaust izlīgumā iegūto informāciju, izņemot gadījumu, ja atklājas, ka iesaistītā puse ir bīstama apkārtējiem;
- atteikties no izlīguma vadīšanas: ja iesaistītā puse to pieprasa, ja starpnieks ar kādu no iesaistītajām pusēm atrodas vai atradies personiskās, darījuma vai profesionālās attiecībās;
- ja panākts izlīgums, sastādīt izlīgumu rakstiski un iepazīstināt ar tā saturu iesaistītās puses;
- rakstiski informēt procesa virzītāju par izlīguma rezultātiem;
- pārtraukt vai atlikt izlīguma sēdes vadīšanu, ja iesaistītā puse neievēro izvirzītās prasības.

Procesa laikā jebkurā brīdī iesaistītās puses var atteikties no turpmākās dalības izlīgumā. Ja nepieciešams, puses pieprasa starpniekam īslaicīgu pārtraukumu, vai lūdz atlikt izlīguma sēdi uz citu datumu. Iesaistītajām pusēm ir tiesības pieprasīt citu starpnieku. Puses bieži vien vēlas iesaistīt izlīgumā trešās personas. Visbiežāk tie ir atbalstītāji, kāds no ģimenes locekļiem. Ir gadījumi, kad kāda no pusēm vēlas kā atbalstītāju iesaistīt advokātu.

Parakstot šo dokumentu, cietušais un likumpārkāpējs apliecina, ka viņi izlīguši brīvprātīgi un neiebilst pret krimināllietas izbeigšanu, kā arī apzinās, ka ja krimināllietā tiek izbeigta, tās atjaunošana nav iespējama, vai arī otrā gadījumā izlīgums var tikt ņemts vērā, kā

apsūdzētā atbildību mīkstinošs apstāklis, iztiesājot lietu. Izlīguma dokumentā tiek norādīts, ka ja iesaistītā puse, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu nepilda izlīguma nosacījumus, cietušajam ir tiesības celt prasību tiesā saskaņā ar civilprocesa likumu. Lai šāda situācija neizveidotos un nesagādātu neērtības cietušajam, starpnieks cenšas izvirzītajam nosacījumam noteikt izpildes termiņu un vienoties ar pusēm izlīguma dokumentu parakstīt pēc šī termiņa. Īpaši tas ir svarīgi pie materiālās kompensācijas nosacījuma. Protams, ja cietušais izrāda uzticību vainīgajai pusei un ir gatavs noslēgt izlīgumu, vienojoties par nosacījuma izpildes termiņu pēc izlīguma parakstīšanas, starpnieks tam neiebilst. Taču ir gadījumi, kad šī vienošanās netiek izpildīta. Starpnieks atbildību par to nenes, taču psiholoģiski jūtas atbildīgs.

Ja izlīgums notiek brīvības atņemšanas iestādē vai ieslodzījuma vietā un cietušais dzīvo citā administratīvajā teritorijā, tad cietušajam ir tiesības saņemt samaksu, kas saistīta ar ierašanos uz izlīguma sēdi brīvības atņemšanas iestādē vai ieslodzījuma vietā. Tie ir izdevumi par transporta izmantošanu.

Ja iesaistītā puse ir nepilngadīga vai rīcībnespējīga pilngadīga persona, starpnieks pieprasa likumiskā pārstāvja rakstisku piekrišanu izlīguma organizēšanai un vadīšanai. Ja nepilngadīgās personas likumiskais pārstāvis atsakās piedalīties izlīguma sēdē, rakstiski iesniedzot dienestā motivētu atteikumu, šo personu pārstāv bāriņtiesa, kuras administratīvajā teritorijā deklarēta nepilngadīgās personas dzīvesvieta. Bāriņtiesa nodrošina nepilngadīgās personas tiesību aizsardzību un nepieļauj iespējamus pārkāpumus. Šādā situācijā izlīguma nosacījums nevar būt materiālā kompensācija, jo tās samaksu nevar garantēt bāriņtiesa. Par nepilngadīgā cietušā piedalīšanos izlīguma procesā lemj likumiskais pārstāvis, starpnieks vai bāriņtiesa, ja noziedzīga nodarījuma veids, vai nepilngadīgā vecuma dēļ, process var kaitēt viņa psiholoģiskajai attīstībai. Izlīgumā tad piedalās nepilngadīgās personas likumiskais pārstāvis. Piemēram, cietušais ir mazgadīgs bērns, kuru sakodis suns. Šādā gadījumā izlīguma process ir starp bērna likumisko pārstāvi un suņa saimnieku, kuru apsūdz par dzīvnieku turēšanas noteikumu pārkāpšanu.

Starpnieks, izvērtējot nodarījuma apstākļus un iesaistītās puses, kā arī konsultējoties ar pusēm un noskaidrojot viņu vēlmes, lemj par vienkāršo izlīguma procesu vai konferences tipa izlīgumu. Vienkāršajā procesā ir viens cietušais pret vienu vainīgo. Savukārt, konferences tipa izlīgumā iespējams tikties vairākiem cietušajiem un vairākiem vainīgajiem. Konferences tipa izlīgumā ir nepieciešami divi starpnieki, jo process ir komplicētāks, starpniekam ir jāuztver apjomīgāka informācija, jāspēj reaģēt uz vairāku personu aktivitātēm, jānodrošina viņu drošība, jāsaņem vairāk izlīguma dokumentu. Konferences tipa izlīguma process ir ieteicams realizēt kriminālprocesos, kuros nodarījumu, piemēram, veikuši nepilngadīgie grupā. Izlīguma procesam ir audzinošs raksturs, katram vainīgajam ir jāatbild par to, ko pats ir

darījis, kādas sekas tas ir atstājis uz viņu, un ko ir gatavs darīt, lai mazinātu, kompensētu nodarījuma sekas. Grupas biedriem ir iespēja vienam otru pavērtēt no malas.

Izlīguma sēdi vada viens vai vairāki starpnieki. Iesaistītās puses, trešās personas vai tulks, ierodoties uz izlīguma, uzrāda personu apliecinošu dokumentu, juridiskās personas pārstāvis uzrāda personu apliecinošu dokumentu un pārstāvības tiesību apliecinošu dokumentu. Uzsākot izlīguma sēdi, starpnieks izskaidro iesaistītajām pusēm viņu tiesības, pienākumus un sēdes norises kārtību. Trešās personas, izņemot likumiskos pārstāvjus un bāriņtiesu, izlīguma sēdes sarunās iesaistās tikai pēc starpnieka uzaicinājuma. Likumisko pārstāvi un bāriņtiesu starpnieks informē par tiesībām iesaistīties izlīguma sēdes sarunās: pēc nepilngadīgās personas lūguma, ja noteikti izlīguma nosacījumi, ja tiek pārkāptas nepilngadīgās personas tiesības. Izlīguma sēde notiek valsts valodā, taču ja iesaistītās puses par to vienojas, process var notikt citā valodā. Ja procesā piedalās tulks, tas ar parakstu apliecina sarunu un noslēgtā izlīguma tulkojuma atbilstību, kā arī konfidencialitātes ievērošanu. Ja izlīguma procesā nespēj puses vienoties vai atsakās piedalīties izlīgumā, starpnieks izlīgumu izbeidz. Ja par noziedzīgo nodarījumu ir uzsākts kriminālprocess, starpnieks par izlīguma izbeigšanu rakstiski informē procesa virzītāju.

Ja iesaistītās puses izlīguma sēdes laikā izlīgst, starpnieks noformē izlīgumu rakstiski. Izlīguma dokumentā norāda informāciju par iesaistītajām pusēm. Sadaļā, izlīguma priekšmets, tiek aprakstīts gadījums, kas atspoguļo notikušo un tā sekas. Sadaļā, izlīguma nosacījumi, norāda, ka pusēm nav strīda par izlīguma priekšmetā izklāstītajiem faktiem un ja puses vienojas, tiek norādītas konkrētas darbības un ja nepieciešams arī termiņi šo darbību veikšanai. Sadaļā, izlīguma sekas, tiek minēts, ka cietušajam ir zināms, ka gadījumā, ja izlīguma nosacījumi netiek pildīti, kriminālprocesa izbeigšanas gadījumā tā atjaunošana nav iespējama. Ja persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu nepilda izlīguma nosacījumus, cietušajam ir tiesības celt civilprasību tiesā Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Šo izlīgumu, vienlaikus apliecinot, ka nav pretenziju pret īstenoto izlīgumu, paraksta izlīgumā iesaistītās puses un izlīguma starpnieks. Izlīgumu paraksta nepilngadīgā persona un viņa likumiskais pārstāvis, ja tā sasniegusi 14 gadu vecumu. Ja nepilngadīgais ir jaunāks, izlīgumu paraksta likumiskais pārstāvis. Katrai iesaistītajai pusei, procesa virzītājam un dienestam izsniedz vienu izlīguma eksemplāru.

Ņemot vērā to, ka viens izlīgums valstij izmaksā LVL 20 un viens tiesas process aptuveni LVL 200 (Tiesu administrācijas dati), šī dienesta funkcija var kalpot arī kā veiksmīgs instruments valsts līdzekļu ietaupīšanā. Dienests aprēķinājis arī viena klienta izmaksas dienā, kas 2006.gadā sastādījušas LVL 0,74 līdz 2010.gadā izmaksas samazinājušās līdz LVL 0,28.

Dienests izlīgumus uzsāka organizēt 2005.gadā un ar katru gadu pieprasījums pēc dienesta organizētajiem izlīgumiem turpināja pakāpeniski lēnām pieaugt. Taču salīdzinājumā ar 2008.gadu dienesta organizēto izlīgumu skaits samazinās. Piemēram, 2009.gadā par 30%, t.i. organizēti 745 izlīgumi. Skatīt pielikumā 1 grafiku.

Izlīguma ierosinātāji 2009.gadā, tāpat kā 2008.gadā, galvenokārt bijušas personas, kuras izdarījušas noziedzīgu nodarījumu, taču, salīdzinot ar 2008.gadu, 2009.gadā to bijis par 204 personām mazāk. Strauji ir samazinājies saņemto izlīguma organizēšanas pieprasījumu skaits no policijas, kas salīdzinot ar 2008.gadu, ir par 108 ierosinātajiem izlīgumiem mazāk. Savukārt pozitīvi vērtējama ir ierosināto izlīgumu skaita palielināšanās no abām konfliktā iesaistītajām pusēm. Skatīt pielikumā tabulu Nr.1.

14% no kopējā izlīguma funkcijas klientu skaita (745), kuri iesaistījās izlīgumā 2009.gadā bija nepilngadīgie, savukārt pieaugušie 86%.

Analizējot 2007., 2008. un 2009.gadā ierosināto izlīgumu noziedzīgā nodarījuma veidus, var secināt, ka, salīdzinot ar 2008.gadu, arī 2009.gadā ir palielinājies ierosināto izlīgumu skaits par mazāk smagiem noziegumiem. 2008.gadā tas bija 31% no kopējā pieprasīto izlīgumu skaita (1140), bet 2009.gadā 39% no kopējā pieprasīto izlīgumu skaita (745). Savukārt, ir samazinājies ierosināto izlīgumu skaits gadījumos, kad tika veikts smags noziegums. Tā 2008.gadā tie bija 42% no kopējā pieprasīto izlīgumu skaita (1140), savukārt 2009.gadā 39% no kopējā pieprasīto izlīgumu skaita (745). Ierosinātie izlīgumi 2009.gadā, kuros tika iesaistīti nepilngadīgie (104), 40% gadījumu bija par smagiem noziegumiem un tikai 24% gadījumu par kriminālpārkāpumiem un 29% par mazāk smagiem noziegumiem. Skatīt pielikumā tabulu Nr.2.

2009.gadā visbiežāk ierosinātie izlīgumi bijuši par zādzībām (KL 175.panta trešā daļa, 143 gadījumos), par mantas tīšu iznīcināšanu un bojāšanu (KL 185.panta pirmā daļa – 124 gadījumos), par zādzību, krāpšanu vai piesavināšanos nelielā apmērā (KL 180.panta pirmā daļa 59.gadījumos un KL 180.panta otrā daļa – 86 gadījumos).

Analizējot 2009.gadā pieprasīto izlīgumu uzsākšanas stadijas pēc noziedzīga nodarījuma veidiem, jāsecina, ka no kopējā izlīgumu skaita 96% gadījumu izlīgumi tika organizēti kriminālprocesa laikā. Skatīt pielikumā tabulu Nr.3.

Īstenojot 2009.gada Norvēģijas valdības divpusējā finanšu instrumenta grantu shēmas „Īstermiņa ekspertu fonds” apakšprojektu „Eiropas valstu pieredzes pārņemšana izlīguma metodes „Conferencing” ieviešanā Dienesta darbā”, 2009.gadā tika apgūta un dienesta darbā ieviesta jauna taisnīguma atjaunojoša metode – „conferencing” jeb izlīguma sanāksme, kurā iesaistās cietušais, likumpārkāpējs, viņu ģimenes locekļi, citi profesionāļi vai sabiedrības

locekļi. Pasaules prakse rāda, ka tā ir viena no efektīvākajām, tajā pat laikā preventīvi nozīmīgākajām metodēm darbā ar nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem.

Viesojoties Norvēģijā Trondheimā, es kopā ar citiem izlīguma starpniekiem no Latvijas iepazīnu norvēģu kolēģu pieredzi izlīguma ieviešanā, piesaistot brīvprātīgos starpniekus. Ir nepieciešams laiks un jāiegulda liels darbs, lai veiksmīgi darbotos izlīguma principi Latvijā un cilvēkiem rastos izpratne par morālā izlīguma nozīmi un lietderību. Kā arī mūsu valstī ir vēl daudz jāstrādā pie starpinstitucionālās sadarbības veicināšanas un attīstības. Norvēģijā šo 11 gadu laikā, kopš tiek praktizēts izlīgums, ir ieguldīts liels darbs, lai cilvēks justos droši un, lai likumpārkāpējs saprastu sava nodarījuma ietekmi uz cietušo, nožēlotu izdarīto un turpmāk atturētos izdarīt jaunus likumpārkāpumus.

Norvēģijā Oslo ir lielākais centrālais izlīgumu birojs. Norvēģijā kopējais iedzīvotāju skaits ir aptuveni 5 miljoni un gadā kopumā valstī tiek veikti izlīgumi aptuveni 9000 gadījumos, gan krimināllietās, gan civillietās. Kopumā Norvēģijā pastāv 22 lokālie ofisi, ar kopumā 650 brīvprātīgajiem starpniekiem, katrā lokālā ofisā ir tikai viens algots darbinieks - koordinators.

Koordinators nozīmē starpnieku. Puses pašas izvēlas un vienojas par vēlamu rezultātu. Krimināllietās obligāti izlīgums tiek sastādīts rakstiski, civillietās ir vēlams rakstiski, bet var vienoties arī mutiski. Ja rezultāts ir nesamērīgs, starpnieks var atteikties parakstīt izlīgumu. Ļoti sīki tiek pierakstīti nosacījumi, par kuriem puses vienojušās. Izlīguma pieprasījumu viņi saņem kopā ar visu krimināllietu. Pēc izlīguma noslēgšanas kopā ar lietu nodod atpakaļ. Kā svarīgu uzskata pārjautāšanu, vai cietušajam ir svarīga vainīgā atvainošanās un savas vainas atzīšana. Jauniešu konfliktu gadījumos ir svarīgi vienoties par nosacījumu, ka jaunieši saviem biedriem pasaka, ka konflikts ir atrisināts. Ja sarunu procesā jūtams naidīgums, izlīgumu nenoslēdz, bet turpina nākamajās sesijās. Izlīgumu pēc laika ir iespējams arī anulēt, jo process ir emocionāls un sarežģīts, emocijas var norimt un vēlmes mainīties. Ja izlīgums ir parakstīts, bet nosacījumi netiek izpildīti, saskaņā ar norvēģu likumdošanu kriminālprocesu atjauno. Ja ir izlīgts pirms tiesas, tad nekur neparādās, ka ir bijis šāds pārkāpums.

Izlīguma procesu valstī veic tikai mediācijas serviss. Serviss savā profesionālajā atbildībā uzsver savstarpējas diskusijas, savu iekšējo ētikas normu izstrādi un ievērošanu, lielu vērību piegriež jaunu metožu iegūšanā un pielietošanā. Viņi ir atbildīgi par savu brīvprātīgo starpnieku apmācību. Procesu aktīvi atbalsta un veicina policija. Izlīgumi tiek vadīti arī cietumā, gan starp ieslodzītajiem un cietušajiem, gan cietuma administrāciju. Tiek realizēti projekti, kuros izlīgumu starpnieki publiskās vietās tiekas ar iedzīvotājiem, sniedz informāciju un konsultē.

Norvēģijas valsts mediācijas dienests izmanto Taisnīguma atjaunošanas pieeju – „konferencing” vai izlīguma sanākumi darbā ar jauniešiem – likumpārkāpējiem. Šo projektu atbalsta Norvēģijas valdība, sadarbojoties ar sešām dažādām ministrijām. Projekta mērķis – uzlabot sadarbību ar policiju, skolām, sabiedrības locekļiem un citiem kopienas dienestiem un caur šo sadarbību veicināt palīdzību cietušajam, likumpārkāpējiem, viņu ģimenēm un draugiem, asistējot dziedināšanā un noziedzīgu nodarījumu prevencijā.

Manas, kā izlīgumu starpniekam, gūtās atziņas izvērtējot norvēģu pieredzi ir:

- Turpināt attīstīt izlīguma funkciju probācijas dienestā un to pilnveidot ieviešot konferences tipa izlīguma veidu, kurā tiek iesaistītas dažādas institūcijas un plašāks radnieku un draugu loks. Šādas pieredzes mums nav.
- Joprojām turpināt darboties institūciju sadarbības attīstīšanai (policija, prokuratūra, tiesa, sociālais dienests, skola, probācijas dienests, utt.).
- Pārņemt pieredzi izlīguma vienkāršotā rakstveida noformēšanā.
- Veicināt pieeju, ka ir viens dienests, kurš pēc likumā noteiktā īsteno izlīgumu, kas novērstu savstarpēju dienestu konkurenci.
- Kriminālprocesā būtu jāļauj sekot līdzī nosacījumu izpildei un iespējai procesu atjaunot.
- Izlīguma starpniekiem ļaut veikt vairākas tikšanās sesijas, ja jūtams vēl pušu naidīgums, jo patreiz to kavē procesa virzītāja steiga un vēlme ātrāk ar lietu tikt galā, neiedziļinoties principos un rezultāta kvalitātē.

Dienests izlīgumu funkcijas īstenošanas sakarā noteicis stratēģiju nākošajiem 3 gadiem:

1. Atjaunot izlīgumu funkciju no 2012.gada 1.janvāra.
2. Turpināt izglītēt un informēt procesa virzītājus un sabiedrību par izlīguma mērķiem un aktualitātēm.
3. Pilnveidot tiesisko regulējumu, kas paredz aiztāvēt un aizsargāt cietušo intereses izlīguma procesa ietvaros, kas paredzētu kriminālprocesa atjaunošanu, pie vienošanās nosacījumu nepildīšanas.
4. Paaugstināt starpnieku profesionalitāti.
5. Uzlabot brīvprātīgo starpnieku koordinēšanu.
6. Izstrādāt izlīguma procesa kvalitātes novērtēšanas sistēmu un pilnveidot izlīguma modeli.

Kopsavilkums

Pētījuma rezultātā esmu izvirzījusi aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Izlīguma īstenošana ar starpnieku viena dienesta ietvaros mazinātu dienestu konkurenci un celtu šī procesa īstenošanas kvalitāti. Tas izskaustu formālu izlīguma dokumentu parakstīšanu, kam nav nekādas saistības ar izlīguma procesa būtību. Jebkurš procesa virzītājs nevar būt par izlīguma procesa starpnieku. Procesā virzītājam ir savi KPL 27.pantā noteikti pienākumi, kuri nav saistīti ar starpnieka lomu, sarunu procesa organizēšanu, vienošanos par nosacījumiem panākšanu. Procesā virzītājs nav izlīguma procesā apmācīts starpnieks ar visām no tā izrietošajām sekām. Šāda sadrumstalota pieeja veicina formālu attieksmi pret pušu izlīgšanu un nespēj veikt preventīvo lomu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas mazināšanā. Autore iesaka KPL 381.panta pirmo daļu izteikt šādi: „Izlīguma gadījumā cietušā un noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas samierināšanos veicina Valsts probācijas dienesta apmācīts starpnieks.” Atbilstoši šī panta otro daļu izteikt šādi: „Procesa virzītājs, konstatējot, ka kriminālprocesā ir iespējams izlīgums, informē Valsts probācijas dienestu.”

Šādas pieejas pozitīvie aspekti:

- Izlīguma process ar starpnieka piedalīšanos vairs nav absolūti privāts, tas kļūst vairāk publisks.
- Tas izslēdz bažas par iesaistīto personu ietekmēšanu un piespiešanu noslēgt izlīgumu ar otru pusi.
- Apmācīta starpnieka vadītam izlīguma procesam ir lielāka uzticība gan no iesaistītajām pusēm, gan valsts institūcijām, kā tiesa un prokuratūra.
- Starpnieks veic izskaidrojošo darbu un informē puses par izlīguma nozīmi un sekām.
- Izlīgums ar apmācītu starpnieku sekmē izlīguma noslēgšanas kvalitāti, visu nepieciešamo jautājumu un to atrisinājumu iekļaušanu izlīgumā.
- Apmācīts starpnieks nodrošina drošību sarunu laikā, neļaujot pārmērīgām emocijām vai destruktīvai rīcībai izjaukt pušu samierināšanos.
- Vadīts process ļauj pusēm rast vienkāršus problēmu risinājumus.
- Starpnieka neitralitāte spēj saliedēt izlīguma puses un atrisināt izveidojušās konfliktsituācijas.

- Starpnieks ir trešā persona, kas tieši nav iesaistīta kriminālprocesā kā virzītājs, to neietekmē vēlme noteiktā kārtībā virzīt kriminālprocesu vai panākt kādu citu slēptu mērķi, kas varētu būt procesa virzītājam.
2. Pašreizējā tiesību normu redakcija saistībā ar izlīgumu iniciēšanas un īstenošanas procedūru būtu pieņemama ar nosacījumu, ka KPL tiktu iekļauts papildinājums pie procesa virzītāja pienākumiem: „Informēt kriminālprocesa dalībniekus par iespējām piedalīties izlīguma procesā ar apmācīta starpnieka palīdzību Valsts probācijas dienestā”. Autore iesaka šādā teksta redakcijā papildināt KPL 29.panta pirmo daļu ar 6.punktu un 39.panta pirmo daļu ar 11.punktu.
 3. Praksē nākas saskarties, kad procesa virzītājs cenšas kriminālprocesu sasteigti virzīt iztiesāšanai vai kriminālprocesa izbeigšanai. KPL 389.pants nosaka pirmstiesas procesa termiņus, kuri noteikti atkarībā no noziedzīgā nodarījuma smaguma. Procesā virzītājam būtu jācieņa pušu viedoklis iesaistīties izlīguma procesā un attiecīgi veikt tik sarunu sesijas, cik nepieciešams konflikta noregulēšanai un vienošanās nosacījumu izpildei, iekļaujoties iepriekš minētajā tiesību normā noteiktajos termiņos.
 4. Izlīguma nosacījumu izpilde noteiktā termiņā ir garantija cietušajam un šīs garantijas būtu jānostiprina arī likumdošanā. Izlīgumos ar nosacījumiem jāievēro, ka nosacījumu izpilde un ievērošana var būt paredzēta nākotnē esošā termiņā, taču panāktā vienošanās starp cietušo un likumpārkāpēju rada kriminālprocesuālās sekas uzreiz, pirms nosacījumi izpildīti. Turklāt šīs sekas atbilstoši KPL ir neatgriezeniskas. Autore iesaka atjaunot izbeigtu kriminālprocesu un tā reglamentāciju ietvert KPL, papildinot ar 379¹.pantu par izbeigta kriminālprocesa atjaunošanu un izteikt to šādi: „uz izlīguma pamata izbeigts kriminālprocess ir jāatjauno, ja nav noteiktos termiņos izpildīti izlīguma vienošanās nosacījumi.” Šāda norma disciplinētu vainīgo personu un tiešām garantētu atjaunojošā taisnīguma principu.
 5. Sabiedrībā pastāv viedoklis, ka izlīgums ļauj vainīgai personai izvairīties no soda, sabiedrība ar aizdomām vērtē vainīgā motivāciju izlīgt ar cietušo. Tiesai, lemjot par piespriežamā kriminālsoda veidu un mēru jāievēro sabiedrības taisnīguma izjūta, bet tas nevar būt primārais kritērijs soda noteikšanai. Bieži praksē rodas iespaids par tiesneša subjektīvu lietas vērtējumu, kad tiesneša vērtējums nesaskan ar sabiedrības un arī kriminālprocesā iesaistīto pušu viedokli. Lai šādas situācijas nerastos tiesu

pieņākums ir labi motivēt nolēmumus, skaidri un argumentēti izklāstīt faktus, kas kalpojuši par pamatu konkrēta soda veida un apmēra noteikšanai. Izbeidzot kriminālprocesu, atbrīvojot personu no kriminālatbildības saskaņā ar KPL 379.panta pirmās daļas 2. punktu, nolēmumā svarīgi ir pamatot motīvus, kuri radījuši pārliecību par šāda lēmuma nepieciešamību, jo likumā ietvertais darbības vārds „var” norāda uz procesa virzītāja izvēli un atbildību. Līdzīgas izvēles priekšā tiesa ir arī nosakot sodu un atzīstot izlīgumu kā vainu mīkstinošu apstākli. Kvalitatīvs izlīguma process, kura laikā tiek sasniegts mērķis, taisnīguma atjaunošana, var kalpot par patiesu motīvu, kuru atbilstoši uztvers gan kriminālprocesā iesaistītās puses, gan sabiedrība kopumā.

Annotation

This thesis focuses on problems dealing with implementation of such legal instrument of criminal procedure as settlement.

The aim of the thesis is to identify factors that hinder the implementation of settlement within criminal procedure in Latvia.

On the basis of the research done the author has put forward several proposals regarding the process of settlement, including such as:

1. More important role in settlement process should be granted by law to professionally trained intermediaries instead of persons directing criminal proceedings.
2. Providing they have demonstrated proper interest, parties to criminal offence (victim and offender) should not be limited in time to reach a settlement unless they have afforded unnecessary delay.
3. Necessary amendments to Criminal Procedure Law should be effected providing for suspension of criminal procedure until conditions of settlement by the offender are fulfilled. Failure by offender to meet the requirements of the settlement should lead to renewal of criminal process.

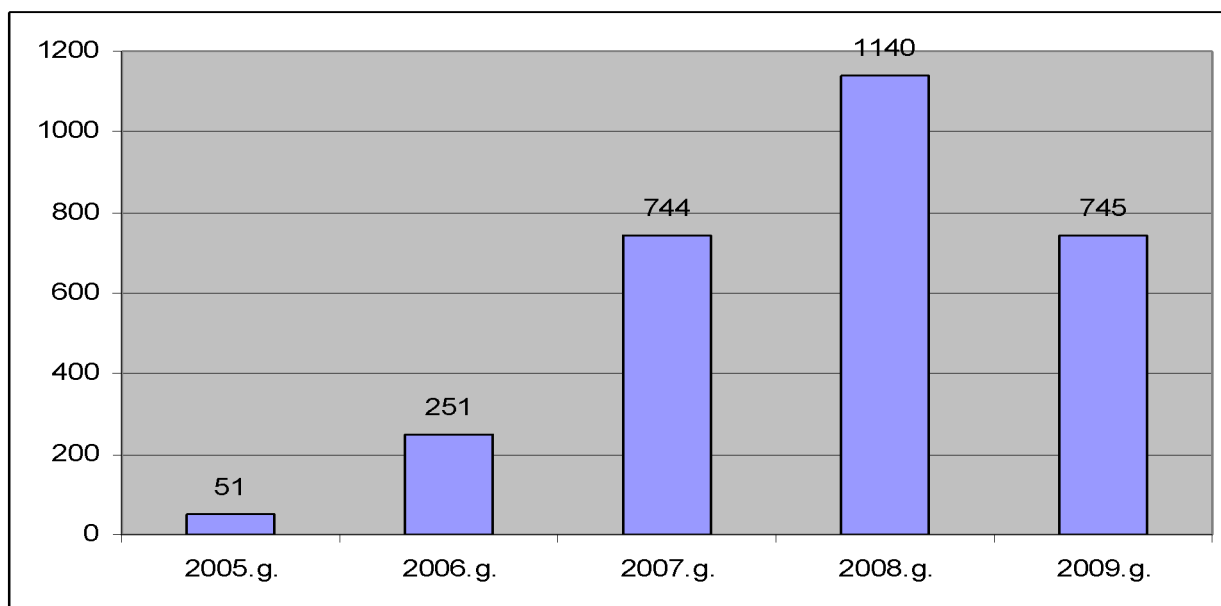
Izmantotās literatūras un juridisko aktu saraksts

1. **Balodis, J.** *Mediācija*. Rīga : Juridiskā Koledža, 2007. 120 lpp.
2. **Bright, C.** *Victim-Offender Mediation*. Atsauce [27.10.2010.].
Pieejams: <http://www.restorativejustice.org/rj3/Introduction-Definition/Tutorial/Victim-offender-mediation.htm>
3. **Hofmans, R., Rotfišere, D.B., Trosens, A.** *Mediācija. Mediācijas pamati teorijā un praksē*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007. 198 lpp.
4. *Izlīgums neuzliek pienākumu kriminālprocesu vienmēr izbeigt* . [b.a.] 19.12.2008, [atsauce 27.10.2010].Pieejams www.at.gov.lv
5. **Judins, A.** *Izlīgums Latvijas krimināltiesībās*. Rīga: Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, Valsts probācijas dienests, 2005. 60 lpp.
6. **Judins, A., Pelikana, K.** *Atjaunojošā justīcija nepilngadīgo noziedzības kontekstā. Baltijas valstis Eiropas dimensijas kontekstā*. [atsauce 25.11.2010.]. Pieejams internetā: http://www.politika.lv/temas/tiesiska_valsts_un_korupcija/18129/
7. **Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.** *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1 daļa*. Rīga: AFS, 2007. 29.lpp.
8. **Krastiņš, U.** *Noziedzīgs nodarījums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000. 260 lpp.
9. **Liholaja, V.** Izlīgums un taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums. *Jurista Vārds*, 07.07.2009, Nr.27(570)
10. **Liholaja, V.** Soda noteikšanas principi: likums un prakse. *Jurista Vārds*, 12.12.2006., Nr. 49(452)
11. **Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K.** *Kriminālprocess shēmās. A. Daļa*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2007. 379 lpp.
12. **Prozumenta, A.** Atbildību mīkstinošie apstākļi. *Jurista vārds*, 12.01.2010., Nr.2 (597)
13. *Rokasgrāmata kriminālprocesā tiesnešiem*. G. Kūtra zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010. 209 lpp.
14. **Strada-Rozenberga K.** Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 04.11.2008., Nr. 42
15. **Strada, K.** Par vienošanos kriminālprocesuālajā likumdošanā. *Jurista Vārds*, 10.04.2001. Nr.11(204)
16. **Strada-Rozenberga K.** Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. *Jurista Vārds*, 04.11.2008., Nr.42, 8.lpp.
17. **Trosens, A., Vanaga, Z.** Mediācija: izpratne un jēdziens latviešu valodā. *Jurista Vārds*, 25.07.2006.

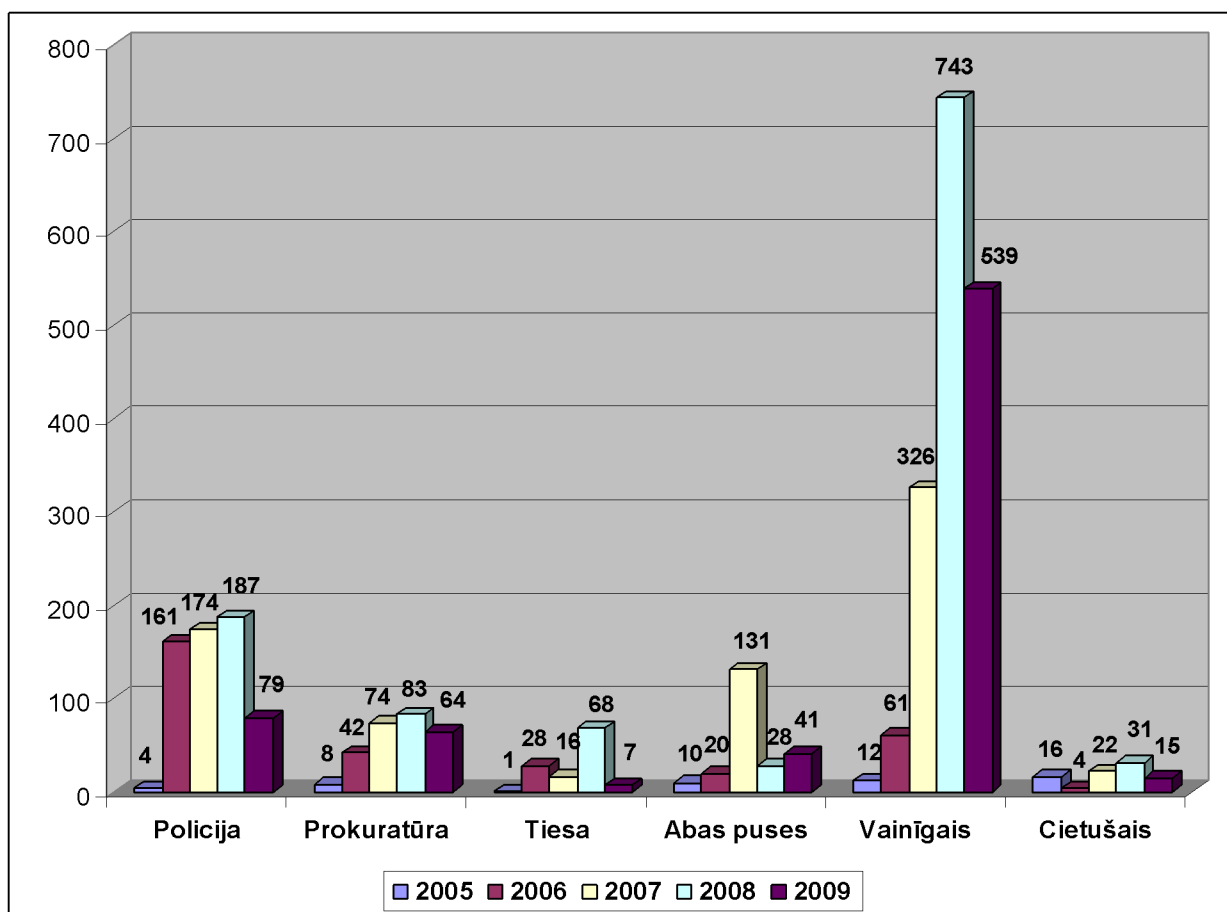
18. **Zumente-Stīla, U., Dzenovska, Strādāt ar konfliktu.** Rīgā, 31.03.2007. [atsauce 12.06.2007.] Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=14273>
19. *Par cietušo statusu krimināllietās.* EUR-Lex. Pieklūve Eiropas Savienības tiesību aktiem. [atsauce 28.10.2010.] Pieejams internetā: <http://eur-lex.europa.eu/Result.do?arg0=par+cietušo+statusu+kriminālprocesā>
20. *Par dalībvalstu kriminālās justīcijas vienkāršošanu.* Eiropas Padomes informācijas birojs. [atsauce 28.10.2010.] Pieejams internetā: <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=116>
21. *Rekomendācija 19 (99) par mediāciju krimināllietās.* . Atsauce [27.10.2010.] Pieejams: <http://www.coe.lv/tulkojumi.php?id=126>
22. *Krimināllikums:* LR likums. Latvijas Vēstnesis, 17.06.1998., Nr.199
23. *Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību.* *Latvijas Vēstnesis,* 04.11.1998., Nr.331/332
24. *Kriminālprocesa likums:* LR likums. Latvijas Vēstnesis, 21.04.2005., Nr.74
25. *Grozījumi Krimināllikumā:* LR likums. Latvijas Vēstnesis, 28.09.2005. Nr.156
26. *Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests sertificē brīvprātīgos probācijas darbiniekus, kuri ir starpnieki izlīgumā.* MK noteikumi Nr.782, 20.11.2007. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 28.10.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>
27. *"Kārtība, kādā sasauc Valsts probācijas dienesta konsultatīvo padomju sēdes un organizē padomju darbu, kā arī pieaicina citu institūciju pārstāvjus"* MK noteikumi Nr.402, 19.06.2007. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 29.10.2010.]
28. *Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests organizē un vada izlīgumu ar starpnieka palīdzību.* MK noteikumi Nr.825, 15.08.2009. Rīga: Ministru kabinets [atsauce 28.10.2010.]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>
29. *Valsts probācijas dienesta izlīguma starpnieka ētikas kodekss.* Valsts probācijas dienests, 01.09.2008. Nr.9005-5/1
30. **LR Augstākā tiesa.** Tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties uz cietušā un apsūdzētā izlīgumu. *Tiesu prakses apkopojums.* [b.i.] 2008, 61 lpp.

31. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 28. aprīļa lēmumu lietā Nr. SKK-181/2008.
32. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 19. marta lēmums lietā Nr. SKKJ-194/2007.
33. Augstākās tiesas Senāta krimināllietu departamenta un Judikatūras nodaļas tiesu prakses apkopojums "Atsevišķu rajona tiesu prakse sodu politikas veidošanā saistībā ar likuma piemērošanu un interpretāciju pēc KL 175.p.3. un 4.d.". Rīga, 2006. [atsauce 27.10.2010.] Pieejams: www.at.gov.lv
34. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 16. augusta spriedums lietā Nr.K/04-294-07/23
35. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 26. oktobra spriedums lietā K/04-24/07-4
36. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2008. gada 14. janvāra spriedums lietā KA04-96-08/11
37. Rīgas apgabaltiesas krimināllietu tiesas kolēģijas 2007. gada 30. janvāra spriedums lietā Nr. K-04-0123-07/17

Pielikumi

1.grafiks. Pieprasīto izlīgumu dinamika no 2005. Līdz 2009.gadam

2.grafiks. Izlīguma ierosinātāju dinamika

	2007.gads	2008.gads	2009.gads	Pieaugums/samazinājums 2009.gadā
Policija	174	187	79	-108
Prokuratūra	74	83	64	-19
Tiesa	16	68	7	-61
Abas iesaistītās puses	132	28	41	+13
Persona, kura izdarījusi	326	743	539	-204
Cietušais	22	31	15	-16
Kopā	744	1140	745	-395

1.tabula. Izlīguma ierosinātāju dinamika 2007.,2008. un 2009.gados

	2007.gads	2008.gads	2009.gads	2009.gads	
	kopā	kopā	kopā	pilngadīgie	nepilngadīgie
Kriminālpārkāpums	26%	22%	20%	20%	24%
Mazāk smags noziegums	41%	31%	33%	33%	29%
Smags noziegums	31%	42%	39%	39%	40%
Sevišķi smags noziegums	2%	5%	8%	8%	7%

2.tabula. Izlīgumu sadalījums pēc noziedzīgā nodarījuma veidiem 2007., 2008. Un 2009.gados (%)

	Kopā	Pilngadīgie	Nepilngadīgie
	skaits	skaits	skaits
Pirms kriminālprocesa	8	7	1
Uzsākts kriminālprocess	714	613	101
Pēc tiesas sprieduma	23	21	2

3.tabula. Izlīguma uzsākšanas stadijas 2009.gadā.